

LUONNONMARJANPOIMIJOIDEN ASEMAN PARANTAMINEN

Luonnonmarjanpoimijoiden aseman parantamista koskevan työryhmän loppuraportti
6.5.2024

Sisällys

1 Asian tausta ja valmistelu	1
1.1. Työryhmän lähtökohdat	1
1.2. Luonnonmarjanpoimijoita koskevan sääntelyn tausta	1
Aika ennen sääntelyä	1
Aiesopimusmenettely	2
Marjalaki	3
Kausityöasetuksen muutosvalmistelu edellisellä hallituskaudella	5
Toimintatavat satokaudella 2023	6
Toimintatavat satokaudella 2024	6
2 Nykytila ja sen arviointi	8
2.1 Luonnontuoteala Suomessa	8
2.2 Kerääjien kohtaama hyväksikäyttö	9
2.3 Kerääjien maahantulo	11
2.3.1 Turistiviisumi (vuoteen 2023 saakka)	11
2.3.2 Työntekijän oleskelulupa ja muut maahantulon vaihtoehdot marjakaudella 2024	12
2.4 Marjalain mukainen toimijan luotettavuuden arviointi	13
2.5 Valvonta	14
2.5.1 Yleistä työsuojeluviranomaisen tarkastuksista	14
2.5.2 Arvio toimijan luotettavuudesta ja jaettu toimivalta työsuojeluviranomaisen ja työ- ja elinkeinotoimiston välillä	15
2.5.3 Toimijan ilmoitusvelvollisuus	15
2.5.4 Kerääjän perehdytys ja viranomaisten yhteystietojen nähtävillä pito	16
2.5.5 Satotilanteen seuranta ja myötävaikutusvelvollisuus	16
2.5.5 Keruuvälineet ja -varusteet	16
2.5.6 Keruuansoioiden maksaminen	16
2.5.7 Kerääjän oikeudet	17
2.5.8 Työsuojeluviranomaisen ilmoitus poliisille	17
2.6 Jokaisenoikeudet ja luonnonmarjojen kerääminen	18
3 Työryhmän tavoitteet	19
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	19
4.1 Kausityölain ja -asetuksen muuttaminen	19
4.1.1 Toteuttamistapa	19
4.1.2 Maahantulovaihtoehdot kausityöhön	23
4.1.3 Maahantulosta kausityöviisumilla ja menettelystä sekä edustuston tekemistä tarkastuksista tarkemmin	24
4.1.4 Vaikutukset luotettavuuden arviointiin	26
4.1.5 Vaikutukset valvontaan	26

4.2 Elinkeinoon harjoittamiseen pohjautuva malli	27
4.2.1 Toteuttamistapa.....	27
4.2.3 Yhteenveto poimijoista elinkeinonharjoittajina	32
4.2.4 Maahantulo elinkeinonharjoittajana.....	32
4.2.5 Marjalain kehittämisehdotuksia luotettavuuden arviointiin liittyen	33
4.2.6 Marjalain kehittämisehdotuksia valvontaan liittyen	35
5 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot.....	36
6 Johtopäätökset.....	38

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1. Työryhmän lähtökohdat

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa on lukuisia kirjauksia työperäisen hyväksikäytön torjunnasta, ja niiden toteuttamiseksi on laadittu työperäisen hyväksikäytön vastainen toimenpideohjelma. Luonnonmarjojen kerääjien asemasta ei ole hallitusohjelmassa kirjausta, mutta helmikuussa 2024 hyväksytyssä toimenpideohjelmassa todetaan seuraavaa: ”Toteutetaan selvitysten perusteella tarvittavat lainsäädäntömuutokset luonnontuotteiden kerääjien aseman parantamiseksi, työperäisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi ja torjumiseksi sekä työvoiman saatavuuden takaamiseksi. Tuetaan alan toimijoita heidän yritys vastuullisuutta koskevassa työssään ja varmistetaan riittävän valvonnan avulla, että työperäisen hyväksikäytön vastaiset toimet toteutuvat käytännössä.”

Työ- ja elinkeinoministeriö asetti 12.1.2024 työryhmän, jonka tehtävänä on luonnonmarjanpoimintaa koskevien sääntelyvaihtoehtojen taloudellisia vaikutuksia koskevan ulkoisen selvitystyön ohjaaminen sekä muun vaikutusarvioinnin tekeminen poliittisen päätöksenteon tueksi ja lainsäädäntömuutosten pohjaksi. Työryhmässä on jäsenet työ- ja elinkeinoministeriöstä, oikeusministeriöstä, sosiaali- ja terveysministeriöstä, ulkoministeriöstä, maa- ja metsätalousministeriöstä, sisäministeriöstä, ympäristöministeriöstä, Pohjois-Suomen TE-toimistosta, Maahanmuuttovirastosta ja työsuojeluviranomaisista. Lisäksi valmistelun aikana on kuultu Helsingin poliisilaitosta, Rikosuhripäivystystä ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää.

Vaikutusarvioinnin tueksi työ- ja elinkeinoministeriö on tilannut Pellervon taloustutkimukselta selvityksen luonnonmarjoja keräävien ulkomaalaisten aseman parantamista koskevien ratkaisuvaihtoehtojen taloudellisista vaikutuksista (VN/32045/2023). Selvitys julkaistaan toukokuussa 2024. Tilatun selvityksen ja virkatyöryhmän tuottaman muistion on tarkoitus toimia poliittisen päätöksenteon tukena eri kehittämismuutosten taloudellisten vaikutusten arvioinnissa.

1.2. Luonnonmarjanpoimijoita koskevan sääntelyn tausta

Aika ennen sääntelyä

Luonnontuotteiden teollinen talteenotto Suomessa on vuodesta 2005 lähtien nojautunut voimakkaasti Thaimaasta Suomeen kutsuttaviin kerääjiin. Ulkoministeriön tilaamasta raportista *Ulkomaalaiset metsämarjapoimijat Suomessa* saa kattavan kuvan ilmiön taustoista.¹ Ennen vuotta 2014 maahantulossa on soveltuvien osin noudatettu muiden kausityöntekijöiden maahantuloa prosessia.

Alusta asti thaimaalaisten marjanpoimijoiden ansiot ovat puhututtaneet. Vuonna 2013 marjanpoimijoiden asema nousi yleiseen tietoisuuteen, kun ryhmä poimijoita teki rikosilmoituksen ihmiskaupasta.² Vuosikymmenen aikana myös muita ihmiskauppaepäilyjä tuli esiin ja vuonna 2016 käräjäoikeus tuomitsi marjayrittäjän ihmiskaupasta. Asiasta valitettiin korkeimpaan oikeuteen asti, joka antoi tuomionsa vuonna 2022.³ Tuomiossa katsottiin, että erään marjayrityksen edustaja oli erehdyttämällä

¹ Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen: [Ulkomaalaiset metsämarjapoimijat Suomessa \(um.fi\)](https://um.fi/ulkomaalaiset-metsamarjapoimijat-suomessa)

² [Thaipöimijöiden ensimmäinen kapina johti taisteluun, jossa jokainen hävisi – ihmiskauppaaksi syytetty marjakeisari tuntee kaunaa joka päivä \(yle.fi\)](https://yle.fi/tuntee-kaunaa-joka-paiva)

³ [KKO:2022:2](https://kkk.fi/2022/2), dnro R 2020/297, 26.1.2022.

majoitusolosuhteista ja ansaintamahdollisuuksista Suomessa värvännyt 26 asianomistajaa Thaimaasta Suomeen ja saattanut heidät pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Rikokset tapahtuivat vuonna 2016. Korkeimmassa oikeudessa arvioinnissa oli kyse siitä, oliko kyseessä yksi vai useampi ihmiskaupparikos ja rangaistuksen lajivalinnasta. Yrittäjä oli tuomittu ihmiskaupasta jo käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa.

Vuoden 2022 syksyllä marja-alalla paljastui taas laaja-alainen ihmiskauppaepäily, joista nostettiin syytteet kevättalvella 2024. Asianomistajia on peräti 170. Myös syksyllä 2023 paljastui uusia rikos-epäilyjä.

Jo vuonna 2006 sisäministeriö asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden tilannetta ja asemaa sekä pohtia mahdollisia ratkaisuja.⁴ Vuosina 2010 ja 2014 SAK teki lausuntopyynnöt työ- ja elinkeinoministeriön yhteydessä toimivalle riippumattomalle työneuvostolle, joissa pyydettiin työneuvostoa ottamaan kantaa vuosilomalain soveltumiseen Thaimaasta saapuneisiin marjanpoimijoihin. Jotta tähän olisi mahdollista ottaa kantaa, piti työneuvoston esikysymyksenä arvioida täyttyikö työsuhteen tunnusmerkistö, eli olivatko marjanpoimijat työsuhteessa marjayrityksiin.⁵ Molemmissa tapauksissa päädyttiin siihen, etteivät lausunnon kohteena olleet poimijat olleet työsuhteessa marjayrityksiin. Tosin jälkimmäisessä tapauksessa lausuntopyyntö oli rajattu 50 nimeltä mainittuun poimijaan, joiden kanssa SAK:n edustaja oli keskustellut syyskuussa 2013. Työneuvosto ei ollut kuitenkaan saanut tietoja mainittujen henkilöiden yksilöllisistä olosuhteista, vaan asiassa esitetty selvitys oli koskenut yleisesti kaikkia X Oy:n vuonna 2013 Thaimaasta kutsumia poimijoita. Lausunnossa ei näin ollen voitu vastata sitä pyydettyyn kysymykseen, olivatko juuri nimetyt poimijat olleet työsuhteessa X Oy:hyn. Kuten työneuvoston sihteeri myöhemmin kommenttikirjoituksessaan nosti esiin, on koordinaattoreiden rooli jäänyt lähes huomiotta. Tietävästi ei ole tarkasteltu sitä, mikä koordinaattoreiden ja luonnonmarjanpoimijoiden välisen oikeussuhteen luonne on ja voisiko näiden välillä kenties työsuhteen tunnusmerkistö täyttyä.⁶

Marjanpoimijoiden tilanne nähtiin kuitenkin hankalana, ja TEM ja UM teettivät selvityksen kehittämismavaihtoehtoista. Selvitysmies Markku Wallin sai vuonna 2014 valmiiksi selvityksen ”Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi”.⁷ Siinä suositeltiin joko työsuhteeseen siirtymistä kausityödirektiivin puitteissa tai erillislakiratkaisua. Lisäksi suositeltiin muita tilannetta parantavia toimenpiteitä sekä Suomessa että Thaimaassa. Suosituksia ei kuitenkaan sellaisinaan toimeenpantu selvityksen valmistuttua.

Aiesopimusmenettely

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta pyysi 12.6.2014 kirjeessään työ- ja elinkeinoministeriöltä, että se valvoisi tarkkaan alan tilannetta ja nimeään tehtävään vastuuhenkilön, joka voisi myös neuvoa poimijoita heidän oikeuksiensa toteuttamiseksi.

⁴ [Metsämarjanpoimijat Hankkeen loppuraportti](#), sisäasiainministeriön julkaisu 14/2007

⁵ Työneuvoston lausunto 3.6.2010 TN 1438-10 ja työneuvoston lausunto 24.6.2014 TN 1458-14

⁶ Paanetoja Jaana: [Ulkomaalaisen luonnonmarjanpoimijan asema](#), Edilex-uutiset 25.8.2014

⁷ Wallin Markku: Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi, 28.2.2014

Helmikuussa 2015 TEM antoi päätöksellään Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistolle tehtäväksi ulkomaalaisiin luonnonmarjanpoimijoihin liittyvät neuvonta- ja lausuntoasiat. Sitä ennen TEM, UM ja marja-alan yritykset olivat joulukuussa 2014 solmineet aiesopimuksen, jonka tarkoituksena oli, että poimijoiden ja tuki- ja huoltohenkilöstön oikeusasema ja ansaintamahdollisuudet paranisivat ja marjayritysten liiketoimintaedellytykset tasapuolistuisivat.⁸

Aiesopimuksen juridinen velvoittavuus on epäselvä. Työ- ja elinkeinoministeriö ja ulkoministeriö ovat aiesopimuksen osapuolia, mutta se ei varsinaisesti luo ministeriöille velvollisuuksia. Aiesopimus luo velvollisuuksia vain yrityksille. Aiesopimuksen mukaan aiesopimuksessa kuvattujen toimintatapojen laiminlyönti huomioidaan viisumimenettelyssä siten, että yrityksen viisumien määrää pienennetään 25 % edelliseen kauteen verrattuna. Vakavien tai toistuvien laiminlyöntien johdosta ulkomaan edustusto voi asettaa yrityksen viisumikarenssiin yhden vuoden ajaksi. Karenssiajan päättymisen jälkeen yritys voi jättää normaaliin tapaan ennakonselvityksen edellyttäen, etteivät laiminlyönnit ole johtaneet rikosoikeudelliseen vastuuseen tai yritystä asetettu liiketoimintakieltoon.

Aiesopimuksen velvoittavuus ja sen juridinen luonne ovat epäselvät, ja sopimus on päällekkäinen nykyisen marjalain kanssa. Sopimusta ei ole yksiselitteisesti irtisanottu marjalain säätämisen yhteydessä. Käytännössä aiesopimusta ei ole kuitenkaan ministeriöiden näkökulmasta enää sovellettu, vaan yrittäjien velvollisuudet on määritelty marjalaissa. Työ- ja elinkeinoministeriössä selvitetään yhteistyössä ulkoministeriön kanssa kevään 2024 aikana, onko aiesopimuksen erillinen irtisanominen vielä tarpeen.

Aiesopimusmenettelyn lisäksi työ- ja elinkeinoministeriö neuvotteli kerran vuodessa Thaimaan viranomaisten kanssa sopiakseen Thaimaan vuosittain myöntämien luonnontuotteiden keräämiseen Suomessa tarkoitettujen maastapoistumisviisumeiden määrästä, joka muodosti marjankerääjien kokonaiskiintiön. Thaimaan viranomaisille neuvotteluissa annettava Suomen kiintiöesitys perustui ulkomaisia luonnonmarjankerääjiä Suomeen kutsuvien yritysten esittämiin tarpeisiin. Neuvotteluiden päätyttyä ministeriö toimitti tiedon neuvotteluiden lopputuloksena vahvistetusta kiintiöstä Pohjois-Pohjanmaan työ- ja elinkeinotoimistoon, joka jakoi kiintiön yritysten kesken. Tämä järjestely jatkui marjalain säätämisen jälkeen samanlaisena aina kesään 2022 asti. Kaudella 2023 näin ei enää toimittu.

Suomen suurlähetystö Bangkokissa käsitteli hakemukset ja teki viisumipäätökset viisumisäännösten mukaisesti. Käytäntönä oli, että edustusto huomioi TE-toimiston yrityksille antamat viisumisuosituslausunnot kerääjien viisumipäätösten käsittelyssä. Vastaavasti thaimaalaisia kerääjiä Suomeen kutsuva yritys on huomioinut TE-toimiston viisumisuosituslausunnon kerääjien kutsumisessa, ja sen kutsumat kerääjät ovat voineet jättää enimmillään yhtä monta viisumihakemusta, kuin mitä TE-toimisto on lausunnollaan suosittanut.

Marjalaki

Vuonna 2020 työ- ja elinkeinoministeriössä aloitettiin ulkomaalaislainsäädännön ja lupamenettelyjen kehittämishanke, jonka yhden alatyöryhmän tehtävänä oli ulkomaisten ei-työsuhteisten kausityönte-

⁸ [aiesopimus \(um.fi\)](https://um.fi/aiesopimus)

kijöiden aseman turvaaminen lainsäädännön keinoin (esimerkiksi marjanpoimijat). Pääministeri Marinin hallitusohjelman tavoitteena oli varmistaa, että Suomeen töihin tulevat saapuvat maahan työntekoon tarkoitettulla luvalla (muun muassa turistiviisumien käytön kitkeminen). Ulkomaisten ei-työsuhteisten kausityöntekijöiden, eli käytännössä marjanpoimijoiden, asema haluttiin turvata lainsäädännön keinoin.

Vuonna 2021 säädettiin laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta (487/2021). Uuden lain tavoitteena oli parantaa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellista asemaa sekä tasapuolistaa luonnontuotealalla toimivien yritysten kilpailumahdollisuuksia.

Käytännössä marjalaissa aiesopimusmenettelyn aikaisia käytänteitä nostettiin lain tasalle. Tarkoituksena oli tuottaa minimisuoja poimijoille, jotka oleskelivat maassa ilman työlainsäädännön tuomaa suojaa. Laissa säädetään mm. kerääjän oikeuksista, joita on myydä keräämänsä luonnontuotteet valitsemalleen taholle, itse valita majoituksensa ja ruokahuoltonsa, itse päättää maahantulon ja maasta poistumisen ajankohdasta, ja päättää itse keräämisen aikatauluttamisesta. Mistään taatusta ansiotasosta ei sen sijaan laissa säädetä, ja olisi vaikea perustellakaan tällaista sääntelyä, kun kysymyksessä on kahden itsenäisen toimijan välinen oikeussuhde. Lisäksi laissa säädetään siitä, että voidakseen kutsua kerääjiä maahan, yrityksen tulee olla luotettava siten kuin lain 5 §:ssä säädetään. Käytännössä luotettavuusarvio, jonka TE-toimisto tekee, pohjautuu yrityksen taloudellisten velvoitteiden hoitamiseen.

Lain 6 §:ssä säädetään yrityksen velvollisuuksista suhteessa kerääjiin. Velvollisuuksia ovat mm. perehdyttää kerääjä luonnontuotteiden keräämiseen ja olosuhteisiin Suomessa, luonnontuotekeruualan toimijan ja kerääjän keskinäisiin oikeudellisiin suhteisiin, kerääjän oikeuksiin ja velvollisuuksiin Suomessa, jokaisenoikeuksiin sekä neuvoviin ja oikeusturvaa antaviin tahoihin. Lisäksi toimijan tulee seurata satotilannetta ja myötävaikuttaa keräämiseen siten, että kerääjällä on mahdollisuus mahdollisimman suureen ansioon. Toimijan tulee myös pitää kerääjälle tarjolla majoitus sekä asianmukainen ruokahuolto, tarjota kerääjälle asianmukainen ajoneuvo sekä keruuvälineet ja –varusteet. Toimijan on huolehdittava siitä, että luonnontuotekeruualan toimijan voimassa olevat luonnontuotteiden vähimmäisostohinnat sekä kerääjältä veloittavat kulut ovat kerääjän tiedossa, ja jo ennen kerääjän Suomeen saapumista, kun kyse on toimijasta, joka viisumia haettaessa kutsuu kerääjän maahan. Toimijan tulee myös pitää kerääjien nähtävillä viranomaisten yhteystiedot luonnontuotekeruualan toimijaa koskevan palautteen antamista varten ja ilmoittaa ennalta kerääjien tukikohtien sijainti työsuoje-luviranomaisen julkisesti ilmoittamaan osoitteeseen. Lain mukaan toimijan tulee järjestää kerääjälle ajantasainen ansioiden kertymisen seuranta sekä maksaa kerääjän kaikki keruuanasiat ennen kerääjän maasta poistumista. Maksuja mm. rekrytoinnista tai kohtuuttomia kustannuksia autosta ja ruuasta ei saa periä kerääjältä. Työsuoje-luviranomaiselle säädetään valvontatehtävästä ja TE-toimiston tulee myös seurata lain mukaisten velvoitteiden täyttymistä ja antaa niistä lausuntoja työsuoje-luviranomaiselle tai edustustolle.

Vuoden 2022 syksyn vakavien rikosepäilyjen myötä on käynyt ilmi, että marjalaila ei pystytä vastaamaan alalla esiintyviin hyväksikäyttöongelmiin. Puutteita kuvaillaan tarkemmin jaksossa 4.2. Marjalain kehittäminen.

Lain esitöissä todetaan, että hallitus selvittää erikseen tarpeen ja mahdollisuudet ottaa käyttöön kansallinen viisumi eli D-viisumi Schengen-viisumin rinnalle. Lisäksi esitöissä todetaan, että hallituksella oli tarkoituksena työmarkkinajärjestöjen kanssa selvittää työsopimuksen käsitteen laajentaminen myös luonnontuotteiden kerääjien sisällyttämiseksi työsopimuksen käsitteeseen. Tämä työ liittyi laajempaan työlainsäädännön kehittämiseen vastaamaan paremmin työnteon muuttuvia muotoja. 1.7.2023 astuikin voimaan työsopimuslain muutos, jolla pyrittiin helpottamaan työntekosuhteen oikeudellisen luonteen ratkaisemista tulkinnanvaraisissa ja epäselvissä tilanteissa. Marjankerääjien asemaan muutoksessa ei kuitenkaan otettu nimenomaisesti kantaa. Muutos koskee kaikkia tulkinnanvaraisia tilanteita, myös luonnontuotteiden keräämistä, joissa selvitetään työsuhteen olemassaoloa. Myös esitöissä mainittu ns. D-viisumi, eli pitkäaikainen viisumi (UlkL 17 a, 17 b, 17 c ja 17 d §:t), otettiin käyttöön, mutta ainoastaan maahantulon nopeuttamista varten.⁹ Kyseinen viisumi ei salli työntekoa, joten myöskään tämä lakimuutos ei tuonut muutoksia marjankerääjien osalta.

Kausityöasetuksen muutosvalmistelu edellisellä hallituskaudella

Talvella 2022-2023 työ- ja elinkeinoministeriössä ryhdyttiin valmistelemaan kausityöasetuksen muutosta, jonka tarkoituksena oli, että luonnontuotteiden keruu kuuluisi jatkossa kausityölain soveltamisalaan.¹⁰ Taustalla oli se, että maahantulo oli edelleen turistiviisumien varassa, eikä marjalain avulla ollut onnistuttu riittävässä määrin estämään kerääjien hyväksikäyttöä. Tämän vuoksi haluttiin saada kerääjät kausityölain soveltamisalaan, mikä olisi selkeyttänyt työsuojeluviranomaisten valvontaa ja yritysten velvollisuuksia suhteessa kerääjiin. Myös Thaimaan viranomaiset olivat jo usean satokauden aikana vaatineet, että keräämisen tulisi tapahtua työsuhteessa. Muutosta valmisteltaessa tiedotettiin kuitenkin, ettei pelkästään työsuhteisiin siirtyminen ratkaisisi hyväksikäyttöongelmaa.

Kausityöasetuksen muutosta koskevassa [lausuntopalautteessa](#) nousi oikeusministeriön puolesta esiin, että on ongelmallista, että marjalain alkuperäistä soveltamisalaa rajataan asetuksella toisessa laissa (kausityölaki) olevan asetuksenantovaltuuden nojalla ilman että lainsäädäntövaltaa käyttävällä eduskunnalla olisi mahdollisuus vaikuttaa asiaan. Lisäksi oikeusministeriö katsoi, että kausityölain asetuksenantovaltuutuksen epätarkka muotoilu ei välttämättä mahdollista luonnonmarjankeruun lisäämistä sen soveltamisalaan. Johtopäätöksensä oli, että ensin tulisi muuttaa marjalain soveltamisalaa ja kausityölain asetuksenantovaltuutusta ja vasta sitten voitaisiin lisätä luonnonmarjankeruu asetukseen ja siten kausityölain soveltamisalaan.

Sosiaali- ja terveysministeriö katsoi puolestaan, että luonnontuotteiden keruun lisääminen toimialana kausityöasetukseen antaisi heille oikeuden sairaanhoitoon, kuten muillekin kausityöntekijöille. He olisivat saaneet oikeuden samoihin julkisen terveydenhuollon palveluihin kuin kunnan asukkaat. Heille olisi myös syntynyt oikeus sairausvakuutuslain mukaisiin etuuksiin, kuten korvauksiin mm. lääkkeitä ja lääkärinpalkkioista sekä päivärahoihin. Luonnontuotteiden kerääjät tulevat muutoksen

⁹ Laki 121/2022, HE 122/2021 vp.

¹⁰ Kausityölakiratkaisu ei ollut uusi ajatus, vaan jo aikanaan kausityölain säätämisen yhteydessä oli keskusteltu siitä, tulisiko metsämarjojen poimiminen sisällyttää sen soveltamisalaan. Tähän ratkaisuun ei kuitenkaan päädytty, koska silloin nähtiin ongelmallisena, että toiminnalta, jota ei siihen asti ole yleensä katsottu työsuhteiseksi, edellytettäisiin työsuhteisuutta maahanmuuttolainsäädännössä. Myös keväällä 2022 valmisteltiin vastaavaa muutosta, koska Thaimaan viranomaiset kieltäytyivät päästämästä kerääjiä Suomeen turistiviisumeilla. Asetusmuutosta ei lopulta tehty satokaudelle 2022, koska aikaa satokauden alkuun oli enää hyvin vähän ja Thaimaan viranomaiset perääntyivät vaatimuksistaan ja päästivät kerääjiä maahan.

jälkeen jatkossa pääsääntöisesti työeläkevakuutetuiksi. Nämä muutokset olisivat aiheuttaneet lisäkustannuksia valtiolle, jonka johdosta esitys olisi tullut huomioida talousarviossa.

Edellä kuvattujen lausuntopalautteiden johdosta muutosta ei voitu toteuttaa asetustasolla, ja koska hallituskausi oli loppumassa, eduskuntaan ei ollut enää mahdollista viedä uusia hallituksen esityksiä käsiteltäväksi.

Toimintatavat satokaudella 2023

Koska kausityösääntelyä ei ehditty muuttamaan, päädyttiin satokaudella 2023 toimimaan voimassa olevan lainsäädännön eli marjalain ja viisumisäännösten puitteissa. Toimintatavoista karsittiin kuitenkin sellaiset vaiheet, jotka eivät suoraan perustuneet lakiin, esimerkiksi neuvottelu poimijakiintöistä työ- ja elinkeinoministeriön ja Thaimaan työministeriön kesken sekä TE-toimiston suositukset siitä, kuinka monta kerääjää kullekin marjayritykselle allokoidaan. Lisäksi ulkoministeriö kiinnitti erityistä huomiota siihen, että kerääjien viisumihakemuksiin sovellettiin Schengenin säännöstöä täysimääräisesti, eikä poikkeuksia esim. varallisuusvaatimuksen soveltamisessa sallita. Syksyllä 2023 nousi esiin jälleen rikosepäilyjä, joissa epäiltiin marjayrityksen toimitusjohtajaa ihmiskaupasta.

Toimintatavat satokaudella 2024

Ulkoministeriö tiedotti 15.3.2024 keskeyttävänsä luonnonmarjanpoimijoiden Schengen-viisumihakemusten vastaanoton Thaimaassa. Keskeytys merkitsee, ettei Thaimaan luonnonmarjankerääjille myönnetä Schengen-viisumeita kesän 2024 satokaudeksi. Hakemusten vastaanoton keskeytys koskee kaikkia hakijoita Suomen Bangkokin-suurlähetystön toimipiiriin kuuluvissa maissa: Thaimaassa, Kambodzhassa ja Myanmarissa. Ministeriön ohjeistus perustui ministeriön tekemään laajaan tilanearvioon.

Syksyllä 2023 esiin tulleet vakavat rikosepäilyt ja tammikuussa 2024 nostetut syytteet törkeästä ihmiskaupasta marja-alalla osoittivat, että luonnonmarjankerääjien Schengen-viisumihakemusten vastaanoton keskeyttämiselle Suomen Bangkokin-suurlähetystössä on painavat perusteet. Lisäksi mm. Thaimaan viranomaisilta on satokauden 2023 jälkeen tullut ulkoministeriön tietoon, että kerääjien ja koordinaattorien välillä on solmittu sopimuksia, jotka on otsikoitu työsopimuksiksi, jolloin turistiviisumi ei enää ole oikea maahantulon väline. Kokonaisuutena arvioiden Schengen-viisumin myöntöedellytykset eivät täyty eikä turistiviisumeita voitaisi tällä hetkellä myöntää luonnonmarjankeruuseen. Työsopimusten olemassaolo ja Thaimaan viranomaisten vaatimus työsopimuksista ovat vahvoja argumentteja viisumien vastaanoton keskeyttämiselle. Viisumihakemusten vastaanoton keskeyttäminen katsottiin paremmaksi vaihtoehdoksi kuin toinen tarjolla oleva eli se, että hakemukset otettaisiin vastaan, mutta niihin jouduttaisiin käsittelyn jälkeen tekemään kielteiset päätökset.

Thaimaalaisia luonnonmarjankerääjiä on saapunut Suomeen turistiviisumilla jo 2000-luvun alkupuolelta. Vuonna 2022 kerääjiä saapui Suomeen viisumilla 3818 ja vuonna 2023 yhteensä 1926 henkilöä. Muutoksen syynä oli ulkoministeriön tiukentunut linja ja ohjeistus viisuminmyöntöön luonnonmarjankeruuseen liittyvien vakavien rikosepäilyjen ja ihmiskauppatapausten johdosta. Tästä huolimatta syksyllä 2023 tuli esiin uusia vakavia hyväksikäyttöepäilyjä. Muun muassa tämä oli syynä sille, että viisumihakemusten vastaanottaminen päätettiin keskeyttää.

Turistiviisumin käyttöä luonnonmarjankeräämiseen on alun perin perusteltu sillä, että kerääjän ja marja-alan yrityksen välillä ei ole työsuhdetta ja kerääminen tapahtuu Suomen luonnossa jokaisen oikeuden nojalla. Tähän asti on vakiintuneesti katsottu, että tätä varten voidaan erikseen matkustaa Suomeen myös ulkomailta Schengen-viisumilla, ja heidän voidaan katsoa täyttävän viisumisäännösten mukaisen varallisuusvaatimuksen sillä, että matkan tarkoitus on tulon hankkiminen. On kuitenkin ilmeistä, ettei alalla vastaava käytäntö vastaa tätä oletusta. Ulkoministeriön tietoon on esimerkiksi tullut, että poimijat ovat yleisesti tehneet Suomessa tapahtuvaa poimintaa varten työsopimuksia. Näin ollen thaimaalaisten Suomessa tapahtuvan luonnonmarjankeruun ei voida katsoa enää olevan työsopimussuhteisuuden ulkopuolelle jäävää toimintaa. Työsuhteisuus on merkittävä peruste sille, että turistiviisumi on väärä maahantulon instrumentti. On myös kyseenalaista, ovatko thaimaalaiset kerääjät sellaisessa asemassa, että he voisivat tosiasiallisesti myydä keräämiään marjoja itse valitsemalleen taholle.

Ulkoministeriön tietoon on useana vuonna tullut tapauksia, joissa thaimaalaisten luonnonmarjankerääjien ansiot ovat jääneet todella pieniksi tai joissa kerääjät ovat jääneet tappiolle. Kerääjät ovat usein velkaantuneita ja riippuvuussuhteessa marjayrityksiin tai koordinaattoreihin maahan saavuttaessa. Turistiviisumiin vaadittavan varallisuusvaatimuksen täytyminen muodollisesti yksittäisen viisuminhakijan kohdalla ei enää turvaa kerääjän taloudellista asemaa tosiasiallisesti Suomessa oleskelun aikana. Kun kerääjät eivät ole työsuhteessa, he kantavat marjankeruuseen liittyvät taloudelliset riskit ja ovat turvattomassa asemassa. Suomi on nostanut Schengen-viisumeiden päiväkohtaista varallisuusvaatimusta 1.1.2024 alkaen 50 euroon, jolloin satokaudella 2024 olisi heikennetty entisestään turistiviisumilla saapuvien taloudellista asemaa, sillä kerääjät ovat usein ottaneet lainoja Suomeen saapumiseksi. Näiden seikkojen vuoksi viisumiviranomaisella ei ole käytännössä enää edellytyksiä viisuminmyönnölle.

Kaikessa viisumiharkinnassa olisi pyrittävä lähtökohtaisesti estämään ihmiskauppa sekä viisumivollisten henkilöiden työperäinen hyväksikäyttö hakutilanteessa ja maassa oleskelun aikana. Viisumeita myöntävän viranomaisen näkökulmasta keskeisenä ongelmana on, että thaimaalaiset kerääjät ovat haavoittuvassa asemassa ja turistiviisumia ei ole alun perin tarkoitettu työntekoon. Viisumisäännöstössä ei ole nimenomaista säännöstä, jonka mukaan voisi tehokkaasti puuttua ennalta estävästi työperäisen hyväksikäytön tilanteisiin ja väärinkäytöksiin.

Kerääjät ovat pääasiassa Koillis-Thaimaasta kotoisin olevia maanviljelijöitä, joiden sosioekonominen asema on Thaimaassa heikko. Kerääjillä ei ole viisumia hakiessaan yleensä riittäviä tuloja tai varallisuutta viisumin myöntämiseksi. Suomeen matkustamiseksi he ovat usein joutuneet ottamaan lainaa, mikä altistaa heitä velkaantumiselle ja riippuvuussuhteelle thaimaalaisiin koordinaattoreihin. Näitä seikkoja voidaan pitää merkittävinä altistavina tekijöinä hyväksikäytölle jo heidän kotimaassaan Thaimaassa, ja heillä on korkea riski joutua ihmiskaupan uhriksi Suomessa.

Viisumivirkailijan on tällä hetkellä käytännössä mahdotonta varmistua siitä, että kerääjät ansaitsevat riittävän toimeentulon keruukaudella. Ulkoministeriössä ei voida myöskään varmistua hakijoiden toimittamien edellisen satokauden tuloksetuuden luotettavuudesta. Toistuvat hyväksikäyttötapaukset osoittavat, että viisumi ei ole toimiva maahantuloväline. Thaimaalaisten viisuminhakijoiden riittävien

varojen hankkimisesta ja olemassaolosta ei voida enää vakuuttua pelkällä luonnonmarjankeräämisellä. Tätä kokonaisuutta arvioiden, turistikokemuksien myöntöedellytykset luonnonmarjan keräämiseen eivät tällä hetkellä täyty ja myönteisten viisumipäätösten tekemiselle ei arvioida olevan edellytyksiä.

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Luonnontuoteala Suomessa

Metsämarjojen kokonaisvuosisadoksi on arvioitu noin 500–1000 miljoonaa kiloa, josta keruukelpoisia ja kohtuullisesti saavutettavia marjoja on arviolta kolmannes. Talteenottoasteen mustikalla ja puolukalla arvioidaan olevan noin 10 % vuotuisesta biologisesta kokonaissadosta koko maan osalta. Teollisuuteen määrästä päätyy noin 15 miljoonaa kiloa. Metsämarjojen talteenottomäärä on MARS-tilastoinnin (Kantar TNS Agri Oy 2022) mukaan vaihdellut viimeisen kymmenen vuoden (2012–2021) aikana 9,0 – 26,7 miljoonan kilon välillä. Kokonaismäärän lisäksi vuosittaista vaihtelua on runsaasti marjalajeittain ja satoalueittain. Kaupallinen keruu on nykyisin pitkälti ulkomaisten kerääjien varassa, viimeisten viiden vuoden aikana ulkomaiset kerääjät ovat MARS-tilastojen mukaan keränneet 75–93 prosenttia vuosittaisesta marjamäärästä.¹¹

Vuoden 2022 luonnontuotealan toimialaraportin¹² tarkastelun perusteella alkutuotantoa harjoittaa noin 19 % (n. 150 kpl) luonnontuotealan yrityksistä. Luonnontuotteiden raaka-ainetuotanto käsittää luonnonmarjojen, -sienten ja -kasvien sekä erikoisluonnontuotteiden talteenoton luonnosta sekä niiden puoliviljelyä ja viljelyä.

Luonnontuotealan yrityksillä on oma toimialajärjestö Arktiset Aromit ry¹³, joka toiminnallaan edistää luonnontuotteiden talteenottoa, jatkojalostusta ja käyttöä sekä parantaa tuotteiden laatua. Myös Elin-
tarvikeliitossa on oma toimialayhdistys luonnontuotealalle¹⁴. Alan yrityksiä on jäsenenä myös valtakunnallisessa luontoalan yritysten ja toimijoiden yhteistyötä lisäävässä Suomen luontoyrittäjyysverkosto ry:ssä¹⁵, joka edistää luontoyrittäjyyttä muun muassa tiedonvälityksen, alan esille nostamisen ja edunvalvonnan keinoin. Alan toimijat ovat laatineet vuoteen 2030 tavoitteet antavan kehittämissuunnitelman¹⁶.

Luonnontuotteiden hyödyntämisen lisäämistä tavoitellaan useassa kansallisessa strategiassa. Kansallisessa metsästrategiassa¹⁷ 2035 tavoitellaan luonnontuotteiden lisääntyvällä käytöllä metsänomistajille uusia, metsiin perustuvia ansaintamahdollisuuksia sekä mahdollisuuksia monipuolistaa metsien käyttöä ja edistää aktiivisuutta maaseutu-alueilla. Luonnontuotealan kasvun nähdään myös tukevan vihreää siirtymää ja siirtymistä kohti ilmastokestävämpää ja omavaraisempaa ruokajärjestelmää.

¹¹ <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/88e67b82-37cb-44e5-8ca0-0116dfdb51a8/content>

¹² <https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/toimialaraportti-arvoketjuja-vahvistamalla-volyymia-luonnontuotealalle>

¹³ <https://www.arktisetaromit.fi/>

¹⁴ <https://www.etl.fi/tietoa-etlsta/toimialayhdistykset/>

¹⁵ <https://www.aitoluonto.fi/yhdistys/>

¹⁶ <https://www.aitoluonto.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tapahtumat-ja-materiaalit/toimintaohjelma-2030/>

¹⁷ <https://mmm.fi/kms>

Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa 2021-2027¹⁸ peräänkuulutetaan panostusta metsien laajempaan kestäväan hyödyntämiseen ml. luonnontuotteet ja lisäarvon saamista metsien resurssitehokkaalla hyödyntämisellä. Kansallisella biotalousstrategialla¹⁹ tavoitellaan ekosysteemipalveluihin perustuvien elinkeinojen arvonlisää mm. edistämällä luonnontuotteiden käyttöä elintarvike-, bioteknologia-, kosmetiikka- sekä lääke- ja rohdosteollisuudessa. Valtioneuvoston ruokapoliittisessa selonteossa²⁰ tunnustetaan luonnontuotteiden potentiaali osana resurssiviisasta ruokajärjestelmää ja selonteon tavoitteena on mm. tehostaa luonnontuotteiden talteenottoa. Suomen ruokamatkailustrategiassa 2020-2028²¹ luonnontuotteet nähdään osana Suomen ruokamatkailun vahvuuksia. Suomen kansallisessa luomuohjelmassa Luomu 2.0²² tavoitellaan luomukeruualueiden kasvattamista ja luomumarjoissa,- sienissä ja -yrteissä ja mahlassa todetaan olevan suuri hyödyntämätön potentiaali myös viennissä. *Lähiruokaa - totta kai!* Lähiruokaohjelmassa ja lähiruokasektorin kehittämisen tavoitteissa vuoteen 2025²³ nähdään luonnontuotteiden talteenotto mahdollisuutena kestäväan kehityksen mukaisessa elinkeinotoiminnassa ja todetaan metsien ja muiden luonnon tarjoamien mahdollisuuksien olevan vajaahyödynnettyjä.

Luonnontuotealaa kehitetään aktiivisesti hanketoiminnan kautta, hankkeita rahoitetaan pääsääntöisesti Suomen CAP-suunnitelman (aiemmin maaseutuohjelman) ja Euroopan aluekehitysrahaston kautta. Maa- ja metsätalousministeriö rahoittaa luonnontuotealan kehittämistä mm. ruokaketjun kehittämisen määrärahoilla.

2.2 Kerääjien kohtaama hyväksikäyttö

Kerääjiä ei tätä selvitystä varten ole ollut mahdollista kuulla (ajoittuu satokauden ulkopuolelle), joten aiheesta on keskusteltu heitä auttavien tahojen kanssa. Kerääjät ovat kertoneet oloistaan myös lehdistölle, esimerkiksi Helsingin Sanomille.²⁴ Rikosuhripäivystys kertoo, että heille tulee vuosittain yhteydenottoja marjanpoimijoilta, mutta kerääjien ajautuminen auttavien tahojen pariin on hyvin sattumanvaraista, koska kaikki kerääjät eivät tiedä miten voisivat saada apua. Usein he tutustuvat Suomessa asuviin thaimaalaisiin, jotka auttavat heitä eteenpäin. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastojen mukaan vuonna 2023 auttamisjärjestelmän piiriin hyväksyttiin 326 uutta ihmiskaupan uhria. Pakkotyö oli yleisin ihmiskaupan muoto. Pakkotyön uhreiksi joutuneista henkilöistä 32 % oli luonnontuotteiden poimijoita ja marjatiiloilla (viljellyt marjat) työskenteli 24 % uhreista.

Poliisille, ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmälle ja Rikosuhripäivystykselle kertyneen tiedon mukaan on hyvin vaikea päästä selville siitä, kuinka paljon kerääjät tienaa. Joukossa on sellaisia, jotka tienaa jopa 6 000 euroa keruukaudessa, mutta heitä on harvassa, eikä aina ole selvää ovatko he poimineet kaikki heille merkityt ansiot itse. Riski on kokonaan poimijoilla, jotka voivat itsestään riippumattomista syistä jäädä vähille ansioille tai jopa tappiolle.

¹⁸ <https://www.maaseutupoliitikka.fi/maatoksenteontueksi/tietoa/kokonaisuohjelma>

¹⁹ <https://www.biotalous.fi/biotalousstrategia-2022-2035-kestavasti-kohti-korkeampaa-arvonlisaa/>

²⁰ <https://mmm.fi/ruoka2030>

²¹ <https://www.hungryforfinland.fi/files/2021/11/Ruokamatkailustrategia-esitys-2020-2028.pdf>

²² <https://mmm.fi/luomu>

²³ <https://mmm.fi/lahiruoka>

²⁴ <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000009400636.html>

Kerääjät, jotka ovat olleet yhteydessä viranomaisiin, ovat niitä, jotka ovat kokeneet hyväksikäyttöä tai muita ongelmia. Näin ollen otos ei ole koko poimijakuntaa edustava, mutta antaa suuntaa kerääjien kohtaamista haasteista. Useat kerääjät ovat esimerkiksi kertoneet aloittavansa työt tyypillisesti aamu-yöllä ja tulevansa takaisin leiriin myöhään illalla. He ovat kertoneet tehneensä työtä seitsemänä päivänä viikossa. Työpäivät ovat voineet olla jopa 18-tuntisia, eikä ruokahuoltoa ole metsässä ollut päivän aikana. Monet ovat uupuneet fyysisesti raskaasta työstä. Joukossa on myös sellaisia, jotka eivät kykene lainkaan tekemään näin raskasta poimintatyötä.

Auttajatahojen kohtaamat kerääjät ovat usein luku- ja kirjoitustaidottomia, heikosti koulutettuja ja jo kotimaassaan matalassa sosioekonomisessa asemassa. Heidän joukossaan on sekä yksin tulleita, pariskuntia että perheitä, joissa vanhemmat ovat lähteneet matkaan aikuisten lastensa kanssa. Heidät on värvätty Thaimassa koordinaattorien toimesta ja usein heille on annettu marjojen keräämisestä ja ansaintamahdollisuuksista Suomessa todellisuutta vastaamaton kuva. He ovat joutuneet ottamaan velkaa saapuakseen Suomeen, eivätkä siksi voi lopettaa poimimista ja palata kotiin kesken kauden. Usein heitä on myös uhkailtu, eikä heillä ole kykyä arvioida uhkausten uskottavuutta, koska eivät tunne suomalaista yhteiskuntaa. He ovat myös thaimaalaisessa yhteiskunnassa heikossa asemassa, eikä heillä välttämättä ole kykyä arvioida uhkausten uskottavuutta tai toteuttamiskelpoisuutta sielläkään. Kerääjät ovat myös saattaneet allekirjoittaa sopimuksia, joiden mukaan he eivät saa ryhtyä oikeustoi-miin.

Auttajatahot ovat myös kertoneet, että kerääjien välillä vallitsevat monimutkaiset hierarkiat, joista on hyvin vaikea päästä selville. Auttavien tahojen mukaan on hyvin epäselvää, miksi jotkut kerääjät tienaaavat paremmin kuin muut. On mahdollista, että muiden keräämiä ansioita siirretään heidän nimiinsä. Auttavien tahojen tiedon perusteella poimijat ovat keskenään eri asemassa: ne, jotka ovat käyneet maassa monena vuonna, ovat nousseet arvojärjestyksessä ja heille osoitetaan parhaat poimintapaikat. Arvojärjestyksessä alimpana oleville puolestaan annetaan heikommat poimintapaikat, eikä heillä ole edes edellytyksiä tienata hyvin.

Auttavien tahojen mukaan useat kerääjät luulevat olevansa työsuhteessa ja usein on olemassa kahdet asiakirjat, yhdet Thaimaassa ja toiset Suomessa. Kerääjille on epäselvää, minkä sääntöjen perusteella toimitaan. Näin ollen koordinaattoreilla on suuri valta; toisilla heistä on omat yritykset, jonka kautta toimivat, ja toiset ovat marjayritysten palkkalistoilla. He rekrytoivat kerääjiä ja hoitavat asioita Thaimaan viranomaisten kanssa. Myös leirien johtajilla ja varajohtajilla on auktoriteettiasema suhteessa kerääjiin.

Auttavien tahojen kohtaamilla kerääjillä ei useimmiten ole selvää kuvaa siitä, kuinka paljon kuluja heille Suomessa syntyy. Kuluja on paljon ja niitä syntyy koko ajan lisää ruuasta, polttoaineesta, auton vuokrasta, majoituksesta, poimintavälineistä, puhelimesta ja vaatteista. Kerääjät eivät pysty seuraamaan ansioidensa kertymistä, eikä heillä ole reaaliaikaista käsitystä siitä, kuinka paljon he ovat tienanneet.

2.3 Kerääjien maahantulo

2.3.1 Turistiviisumi (vuoteen 2023 saakka)

Vuoteen 2024 asti luonnonmarjoja keräävien, viisumivelvollisten kolmansien maiden kansalaisten korkeintaan 90 päivää kestävään lyhytkestoiseen maahantuloon ja maassa oleskeluun on sovellettu Schengenin viisumisäännöstöä²⁵. Ulkoministeriö ei ole ennalta määritellyt niitä maita, joista viisumivelvollisten kolmansien maiden kansalaisten on mahdollista tulla keräämään luonnonmarjoja. Näin ollen viisumihakemuksia luonnonmarjankeruuseen on voitu ottaa vastaan missä tahansa maahantuloasioita hoitavassa Suomen edustustossa. Matkan tarkoituksen ollessa luonnonmarjojen keruu, viisumia ei ole kuitenkaan voinut hakea Suomea viisumiasioissa edustavan toisen Schengen-maan edustustosta. Käytännössä suurin osa ulkomaalaisista kerääjistä on ollut Thaimaan kansalaisia ja viisumeita on haettu Suomen suurlähetystöstä Bangkokissa.

Viisuminmyöntö perustuu viisumisäännösten edellyttämään yksilölliseen kokonaisharkintaan. Kerääjän tulee viisumia haettaessa esittää asiakirjoja, joilla näytetään oleskelun tarkoitus ja edellytykset. Hänen tulee esittää maassa oleskelun ajaksi toimeentuloon vaadittavat ja lähtömaahan paluun edellyttämät varat. Jos hän ei voi osoittaa riittäviä varoja viisumia haettaessa, kerääjän on esitettävä selvitystä siitä, että hän pystyy hankkimaan varat maassa oleskellessaan. Maahantulon edellytyksenä on myös, että henkilöä ei ole määrätty maahantulokieltoon eikä hän vaaranna yleistä järjestystä ja turvallisuutta.

Schengen-viisumin myöntämisen edellytyksenä oleva varallisuusvaatimus tai mahdollisuus toimeentulon ansaitsemiseen Suomessa määräytyy viisumisäännösten 21 artiklan 3 b ja 5 kohdan mukaisesti. Koska luonnonmarjankerääjien viisumihakemusten käsittelyssä sovelletaan EU:n viisumisäännöstöä, kerääjien viisumiharkinnassa on huolellisesti arvioitava, että viisuminhakijalla on riittävät varat oleskelukustannustensa kattamiseen, ottaen huomioon sekä suunnitellun oleskelun kesto että lähtö- tai asuinmaahan paluu, tai että hän kykenee oleskelunsa aikana hankkimaan laillisesti nämä varat. Varallisuusvaatimusta arvioitaessa on huomioitava, että kerääjällä ei ole oikeutta tehdä muuta ansiotyötä luonnonmarjojen poimintaan myönnettyllä viisumilla.

Arvioitaessa oleskelukustannusten kattamiseen tarvittavia riittäviä varoja on otettava huomioon Suomen asettama viitemäärä, joka on tällä hetkellä vähintään 50 euron minimiansio lentolipun ja majoituskustannusten ansaitsemisen jälkeen maassa oleskelupäivältä. Schengen-viisumeiden päiväkoh- taista varallisuusvaatimusta nostettiin 1.1.2024 alkaen 50 euroon matkapäivää kohden, aiemman 30 euron sijasta.

Viisumihakemuksen liitteeksi tarvitaan todisteet riittävästä varoista, esimerkiksi hakijan palkkakuitit tai pankkitositteet viisuminhakua edeltävän kolmen kuukauden ajalta. Mikäli hakija on kuitenkin aiempina vuosina ollut Suomessa keräämässä luonnonmarjoja, tulee hänen liittää hakemuksen liitteeksi todistus aiempina vuosina saaduista tuloista saman kutsuvan yrityksen kanssa tehdyn sopimuksen perusteella. Tämä käytäntö otettiin käyttöön satokaudelle 2023 haettaviin viisumeihin. Edellisen

²⁵ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 810/2009, annettu 13 päivänä heinäkuuta 2009, yhteisön viisumisäännösten laatimisesta (viisumisäännöstö)

satokauden ansiot voidaan ottaa viisumiharkinnassa huomioon. Mikäli hakija ei pysty esittämään turvattua toimeentuloa Suomessa oleskelun ajalta, tai muut viisumin myöntämisen edellytykset eivät täyty, viisumi voidaan evätä. Kielteiseen viisumipäätökseenhakemukseen voi hakea oikaisua ulkoministeriöltä ulkomaalaislain 190 a §:n nojalla.

Jos marja-alan toimija on kutsunut hakijan Suomeen, toimijan kutsu on toimitettava viisumihakemuksen liitteenä. Suomeen ulkomaalaisia kerääjiä kutsuvan marja-alan yrityksen on oltava riittävän vakavarainen voidakseen selviytyä marjalain mukaisista velvoitteistaan Suomeen saapuvia luonnonmarjanpoimijoita kohtaan, ja sillä on oltava henkilöresursoitu toimipiste Suomessa. Pohjois-Pohjanmaan työ- ja elinkeinotoimisto antaa Suomen ulkomaanedustustolle pyynnöstä lausunnon kerääjän maahan kutsuvan luonnontuotekeruualan toimijan taloudellisista ja eräistä muista edellytyksistä. Suomen edustustot tarvitsevat mainitun asiantuntijaviranomaisen antaman arvion kutsujan luotettavuudesta viisumiharkintaa varten, sillä kerääjillä on oltava mahdollisuus ansaita vähintään 50 euroa jokaista oleskelupäivää kohden. Edellä mainittu lausunto ja arvio toimijan luotettavuudesta voidaan ottaa huomioon viisumiharkinnassa.

Kutsujan luotettavuus on yksi osatekijä viisumin myöntämisen kokonaisharkinnassa. Lausunnoissa voidaan arvioida vain marjalain 5 §:n mukaisia edellytyksiä kuten yrityksen taloudellisten velvoitteiden hoitamisesta. Tiedot kerääjille maksetuista ansioista perustuvat kuitenkin yrityksiltä saatuihin tietoihin. Lausunnoissa ei ole ilmennyt huomautettavaa yritysten velvoitteiden laiminlyönnistä. Edustustot eivät saa lausuntojen kautta yksilöllisen hyväksikäyttöriskin kannalta olennaisia tietoja.

Luonnonmarjanpoimintaan myönnetään pääsääntöisesti kertaviisumi. Luonnonmarjankeräämistä varten myönnetty Schengen-viisumi on tarkoitettu vain Suomessa tehtävään luonnonmarjankeräämiseen. Viisumia myönnettäessä viisumin huomiokenttään kirjataan ”Seasonal wild berry picking FI”, jolla osoitetaan matkan tarkoitus. Myönnetty viisumi ei ole tae maahanpääsulle, vaan rajavartiolaitos arvioi maahantulon edellytykset rajatarkastuksessa erikseen.

2.3.2 Työntekijän oleskelulupa ja muut maahantulon vaihtoehdot marjakaudella 2024

Ulkoministeriö tiedotti keväällä 2024 keskeyttävänsä luonnonmarjankerääjien Schengen-viisumihakemusten vastaanoton Thaimaassa. Tämä tarkoittaa, että kesällä 2024 turistiviisumilla ei Thaimaasta enää pääsisi Suomeen poimimaan metsämarjoja. Jos yritykset haluavat edelleen kutsua samat poimijat maahan jää heille käytännössä vaihtoehdoksi palkata poimijat työsuhteisiin, jolloin poimijat voivat hakea työntekijän oleskelulupaa (TTOL). Lisäksi olisi mahdollista, että poimijat olisivat työsuhteessa Thaimaassa olevaan yritykseen, joka lähettäisi poimijan Suomeen. Myös tällöin haettava oleskelulupa olisi työntekijän oleskelulupa. Alalla on olemassa yleissitova työehtosopimus, sillä maaseutuelinkeinojen TES:in mukaan metsämarjojen, -sienien ja muiden luonnontuotteiden poiminta ja keruu ovat osa maaseutuelinkeinoja.

Työntekijän oleskelulupa on kaksivaiheinen menettely, jossa työ- ja elinkeinotoimisto ensin tekee osapäätöksen, jonka jälkeen Maahanmuuttovirasto tarkistaa muut luvan myöntämisen edellytykset.

Osana osapäättöstä työ- ja elinkeinotoimisto tekee myös niin sanotun saatavuusharkinnan, eli selvittääkö onko työvoimaa jo saatavilla työmarkkinoilla. Saatavuusharkinta perustuu ELY-keskusten alueellisiin linjauksiin ulkomaisen työvoiman käytöstä. Alueellisissa linjauksissa esim. Pohjois-Pohjanmaalla ei metsätalouden avustavaa työtä ole vapautettu saatavuusharkinnasta. Tämä ei tarkoita, että lupaa ei voisi myöntää, vaan johtaa siihen, että prosessiin tulee varata enemmän aikaa, kun työnantajan pitää avata työpaikka julkiseen hakuun kahden viikon ajaksi ja sitä kautta selvittää, olisiko työvoimaa saatavissa Suomesta/EU-ETA-alueelta.

Työntekijän oleskeluluvan hinta vuonna 2024 on 540 euroa (ensimmäinen lupa, sähköinen hakemus) tai 740 euroa (ensimmäinen lupa, paperihakemus). Hinta on siis huomattavasti kalliimpi kuin turisti-viisumin hinta, joka on noin 80 euroa. Työntekijän oleskeluluvan ja kausityölupien eroja vertaillaan jaksossa 4.1.

Teoriassa myös yrittäjän oleskelulupa olisi mahdollinen maahantuloväylä, mutta käytännössä tämän luvan hakeminen olisi poimijoille työlästä, koska heidän tulisi perustaa Suomeen yritys. Yritykset voivat myös yrittää saada jo maassa olevia tai viisumivapaasti Suomeen pääseviä henkilöitä poimaan marjoja, joko marjalain puitteissa itsenäisinä toimijoina tai työsuhteisiin. Yrittäjän oleskeluluvasta ja sen soveltuvuudesta marjankeruuseen on kerrottu lisää jaksossa 4.2.

2.4 Marjalain mukainen toimijan luotettavuuden arviointi

Silloin kun kerääjät saapuivat maahan turistiviisumilla, sai heitä marjalain mukaan kutsua maahan vain luonnontuotekeruualan toimija. Toimijan tulee marjalain mukaan olla luotettava. Marjalain mukaan TE-toimistoon tehtäviin kuuluu arvioida, onko luonnontuotekeruualan toimija lain 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla luotettava. Arvio annetaan toimijan hakemuksesta vuodeksi kerrallaan.

Jotta yritys voisi toimia luonnontuotekeruualan toimijana, eli kutsua kerääjiä maahan tai itse tai jonkun muun tahon lukuun järjestää kerääjälle majoituksen, keruuvälineet ja -varusteet tai ajoneuvot pääasiallisena tarkoituksenaan saada ostetuksi kerääjältä tämän keräämiä luonnontuotteita, tulee toimijan lain mukaan olla luotettava. Toimijaa ei pidetä luotettavana, jos (1) toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana elinkeinotoiminnassaan toistuvasti osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta marjalain säännöksistä, (2) toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana toistuvasti tai huomattavassa määrin laiminlyönyt veroihin, lakisääteisiin eläke-, tapaturma- tai työttömyysvakuutusmaksuihin taikka Tullin perimiin maksuihin liittyvien rekisteröitymis-, ilmoitus- tai maksuvelvollisuuksien hoitamisen; taikka (3) toimijalla on maksukykyyn nähden vähäistä suurempia velkoja perittävänä ulosotossa tai velkoja, jotka on palautettu ulosotosta varattomuusestetodistuksiin.

Jos luonnontuotekeruualan toimija on oikeushenkilö, vaatimus luotettavuudesta koskee toimitusjohtajaa ja hänen sijaistaan, hallituksen jäsentä ja varajäsentä, hallintoneuvoston ja siihen rinnastettavan toimielimen jäsentä ja varajäsentä, vastuunalaista yhtiömiestä sekä muuta ylimpään johtoon kuuluvaa. Vaatimus luotettavuudesta koskee myös henkilöä, jolla on suoraan tai välillisesti vähintään 25 prosenttia osakeyhtiön osakkeista tai osakkeiden tuottamasta äänivallasta taikka, jos kyseessä on muu yhteisö kuin osakeyhtiö, vastaava omistus- tai määräämisvalta.

Luotettavuuden arviointi tehdään toimijoilta saatavien kirjallisten selvitysten, Verohallinnon tuottamien velvoitteidenhoitoselvityksien (VHS) sekä työsuojelun tekemien tarkastuskertomuksien perusteella. Velvoitteidenhoitoselvityksellä tarkistetaan millaista taloudellista toimintaa yritys harjoittaa ja miten se on hoitanut tästä toiminnastaan aiheutuvat julkisoikeudelliset velvoitteensa. Toimijoiden kirjallisten selvitysten ja työsuojelun tarkastuskertomusten perusteella arvioidaan, miten toimija on toiminnassaan noudattanut marjalakia.

Marjalain esitöiden mukaan luotettavuuden arviointi perustuu pääosin taloudellisten tekijöiden arviointiin, koska ulkomaalaiset luonnontuotteiden kerääjät ovat käytännössä monella tavalla riippuvaisia luonnontuotekeruualan toimijasta ja siksi siinä on pidetty tärkeänä, että toimija on luotettava ja pystyy vastaamaan velvoitteistaan kerääjiä kohtaan. Erityisen tärkeänä on pidetty, että toimija pystyy maksamaan kerääjän ansiot ajallaan ja täysimääräisesti.

Nykyisellään luotettavuuden arviointi perustuu liiaksi taloudellisten tekijöiden huomioimiseen ja on liian suppea. Luotettavuuden arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja tulisi laajentaa. Kehitysehdotukset ovat tämän muistion kohdassa 4.2.

Jos luonnontuotteita kerätään työsuhteessa, ei luotettavuuspäätöstä tarvita, vaan työnantajayrityksellä on normaalit työnantajan velvoitteet, ja niiden täyttymistä voidaan ennakoita arvioida osana lupaharkintaa.

2.5 Valvonta

2.5.1 Yleistä työsuojeluviranomaisen tarkastuksista

Aluehallintoviraston työsuojeluviranomainen valvoo marjalain noudattamista siltä osin, kun valvonta ei kuulu muulle toimivaltaiselle viranomaiselle. Esimerkiksi majoitusta koskeva valvonta kuuluu kunnan terveydensuojeluviranomaiselle ja kerääjien maassaolo-oikeuden valvonta poliisille. Työ- ja elinkeinotoimisto seuraa lain 5 ja 7 §:ssä säädettyjen edellytysten täyttymistä ja voi antaa niistä työsuojeluviranomaisille lausunnon.

Työsuojeluviranomainen valvoo marjalain mukaisia toimijan velvollisuuksia ja kerääjien oikeuksien toteutumista, ja työsuojelutarkastaja voi antaa toimijalle velvoitteen korjata tilanne. Tarkastukset tehdään luonnontuotteiden keruukauden aikana kerääjien tukikohtiin, mutta valvontaa voidaan tehdä myös asiakirjojen perusteella.

Toimijalla on velvollisuus ilmoittaa työsuojeluviranomaiselle kerääjien tukikohtien sijainti. Valvonta kohdennetaan tukikohtailmoitusten sekä saatujen vihjetietojen perusteella. Kohdennuksessa huomioidaan myös työ- ja elinkeinotoimistolta saadut tiedot luotettavuuspäätöksistä (myönteiset ja kielteiset) sekä UM:ltä saadut viisumitiedot (satokauden 2024 osalta Maahanmuuttoviraston oleskelulupatiedot). Kohdentamisessa otetaan huomioon aikaisempien kausien valvontahavainnot.

Marjalain valvonta on työsuojeluviranomaiselle erityistä valvontaa, koska kysymys ei ole tavanomaisesta työsuojeluviranomaisen valvonnasta, jossa valvotaan työsuhteessa tehtävää työtä. Useat marjalain mukaan valvottavista asioista ovat sen luonteisia, ettei niitä voida luotettavasti valvoa pelkästään asiakirjojen tai toimijan selvityksen perusteella. Näin ollen valvontaa tehdään tukikohtatarkastuksilla, jossa haastatellaan kerääjiä ja tutustutaan tukikohdan toimintaan sekä haastatellaan toimijaa, mikäli toimijan edustaja on paikalla. Kerääjien kielitaito on käytännössä havaittu hyvin heikoksi, ja näin ollen heidän haastattelemisensa vertailutiedon saamiseksi vaatii tulkin käyttöä ja vie paljon aikaa.

Tukikohtatarkastuksien tekoon kuluu tavanomaista työsuojelutarkastusta enemmän aikaa, koska tukikohdat sijaitsevat syrjäisissä paikoissa sekä etäällä toisistaan ja ovat henkilömäärältään yleensä suuria. Kerääjien tehdessä yleensä työtä metsässä hyvin pitkään on tarkoituksenmukainen käyntiaika kerääjien haastattelemiseksi vasta illalla. Näin ollen tarkastaja ehtii tehdä tarkastuskäyntejä yleensä vain yhden päivässä. Koska tarkastukset tehdään ennalta ilmoittamatta ja pääasiassa iltaisin, yleensä toimijan edustajia ei ole tarkastuskäynnillä paikalla ja kaikki tarkastettavat asiat käydään toimijan edustajan kanssa läpi jälkepäin.

Valvonnassa kolmella ensimmäisellä keruukaudella on tunnistettu tarve tukikohtien viranomaisyhteistyössä tapahtuvalle valvonnalle ja viranomaisohjaukselle, koska havaintojen perusteella marjalain toimijoiden ja ulkomaisten koordinaattorien toiminnassa on havaittu huomattava määrä sellaisia puutteita, joiden valvomiseen työsuojeluviranomaisella ei ole toimivaltaa. Yhteistyötä on tarkastuksilla tehty poliisin, rajavartiolaitoksen, pelastusviranomaisen, kunnan terveystieteellisen ja rakennusvalvonnan kanssa. Tukikohtatarkastusten viranomaisyhteistyön suunnittelussa ja järjestämisessä työsuojeluviranomainen on ollut kokoava taho.

2.5.2 Arvio toimijan luotettavuudesta ja jaettu toimivalta työsuojeluviranomaisen ja työ- ja elinkeinotoimiston välillä

Luonnontuotekeruualan toimijan tulee olla luotettava, jotta on lupa toimia luonnontuotekeruualan toimijana. Arvion toimijan luotettavuudesta tekee työ- ja elinkeinotoimisto. Mahdollinen kielteinen päätös luotettavuudesta on lain vaikuttavuuden kannalta hyvä, koska se mahdollistaa lakia rikkoneen toimijan uuden vastaavan toiminnan estämisen.

Toimivalta lain valvonnan osalta on jaettu pääasiassa työsuojeluviranomaisen ja työ- ja elinkeinotoimiston kesken. Työsuojeluviranomaisen näkökulmasta prosessia työsuojeluviranomaisen ja työ- ja elinkeinotoimiston välillä täytyisi selkeyttää. On esimerkiksi tilanteita, joissa toimija ei toimita tietoja (ansioiden ja kulujen seuraamiseksi) työ- ja elinkeinotoimistolle. Työsuojeluviranomainen ei voi velvoittaa toimijaa toimittamaan tietoja toiselle viranomaiselle, eikä asiakirjojen siirtely viranomaisten välillä ole muutenkaan tehokasta hallintotoimintaa.

2.5.3 Toimijan ilmoitusvelvollisuus

Toimijalla on lain mukaan velvollisuus ilmoittaa ennalta kerääjien tukikohtien sijainti työsuojeluviranomaiselle. Ilmoitusvelvollisuus ja saapuneet ilmoitukset ovat mahdollistaneet tukikohtien tavoittamisen. Käytännössä on vielä jonkin verran puutteita mm. ilmoituksia on tehty myöhässä ja tukikoh-
tien käyttö päättyy usein ilmoitettua arviota aiemmin.

2.5.4 Kerääjän perehdytys ja viranomaisten yhteystietojen nähtävillä pito

Toimijalla on lain mukaan laaja kerääjän perehdytysvelvollisuus, joka koskee luonnontuotteiden keräämistä, toimijan ja kerääjän keskinäisiä oikeudellisia suhteita, kerääjän oikeuksia ja velvollisuuksia Suomessa, jokaisenoikeuksia sekä neuvovia ja oikeusturvaa antavia tahoja Suomessa. Toimijan on myös pidettävä kerääjien nähtävillä viranomaisten yhteystiedot toimijaa koskevan palautteen antamista varten. Kerääjillä pitäisi olla toimijoiden antaman perehdytyksen, yhteystietojen ja viranomaisien tarkastuskäyntien takia paremmin tiedossa ne viranomaistahot, joiden puoleen kääntyä ongelmatilanteessa ja antaa palautetta. Usein kuitenkin kerääjät osaavat vain omaa äidinkieltään, eikä heillä ole keinoja tai uskallusta lähestyä viranomaisia.

Valvonnassa on myös havaittu, että useilla kerääjillä on edelleen heikko ymmärrys omista oikeuksistaan sekä heiltä perittävien kulujen ja marjojen ostohinnan muodostamasta kokonaisuudesta. Tähän mahdollisesti vaikuttaa se, että poimijoille on voitu antaa ristiriitaisia tietoja lähtömaassa ja Suomeen saavuttuaan. Kerääjät saattavat myös maksaa erinäisiä maksuja usealle eri taholle, ei pelkästään kutsuvalle marjatoimijalle. Lisäksi, vaikka perehdytys ja kirjalliset materiaalit on annettu kerääjän omalla äidinkielellä, voi tiedon tosiasiallinen ymmärtäminen olla osalle kerääjistä puutteellisen lukua ja kirjoitustaidon takia vaikeaa. Valvontahavaintojen mukaan osa poimijoista on kertonut odotettujen ansioiden juuri ja juuri kattavan kulut, mutta silti haluavansa tulla Suomeen parempien ansioiden toivossa.

2.5.5 Satotilanteen seuranta ja myötävaikutusvelvollisuus

Toimijalle on asetettu velvollisuus seurata satotilannetta ja myötävaikuttaa keräämiseen siten, että kerääjällä on mahdollisuus mahdollisimman suureen ansioon. Kyseisen velvollisuuden noudattaminen joka tilanteessa voi olla toimijalle vaikeaa. Yritykset esimerkiksi käyttävät joissain määrin marjanetsijöitä, mutta on kuitenkin mahdollisuus, että marjat on voitu joltain alueelta jo poimia, vaikka siellä olisi aiemmin ollut runsaasti marjoja. Marjanetsijät tai toimijat eivät välttämättä löydä marjoja eikä tietoja sadon sijainnista ole välitetty tasapuolisesti kaikille kerääjille. Toisaalta osa kokeneista kerääjistä tuntee parhaat poimintapaikat paremmin kuin toimija. Marjasadoissa voi olla suurta vaihtelua ja myös kerääjien määrä vaihtelee alueellisesti.

2.5.5 Keruuvälineet ja -varusteet

Laissa asetetaan velvollisuus pitää kerääjälle tarjolla keruuvälineet ja -varusteet. Lain mukaan välineiden ja varusteiden järjestämisestä toimija voi periä kerääjältä kohtuullisen kulun. Valvonnassa on havaittu, että kerääjät pääosin hankkivat omat välineet ja varusteet keräystä varten. Käytännössä valvonnassa on havaittu tulkintaerimielisyyksiä siitä mitä laissa tarkoitetaan keruuvälineillä ja -varusteilla.

2.5.6 Keruun ansioiden maksaminen

Marjalain 7 §:ssä säädetään siitä, että luonnontuotekeruualan toimijan tulee järjestää kerääjälle ajantasainen ansioiden kertymisen seuranta sekä maksaa kerääjän kaikki keruun ansiot ennen kerääjän maasta poistumista. Ansioiden maksaminen vasta kerääjien poistuessa heikentää väärinkäytösten havaitsemista, koska käytännössä ansioiden valvontaa voidaan tehdä vasta kerääjien lähtiessä pois

maasta tai näiden jo lähdettyä. Kerääjillä on hyvin lyhyt aika ilmoittaa ongelmista. Tapa maksaa ansiot ja veloittaa kertyneet kulut vasta lähtiessä sitoo kerääjät yhteen toimijaan. Laissa ei myöskään määritellä milloin keruun ansiot on maksettava, jos kerääjä vaihtaa toiselle toimijalle. Käytännössä kerääjät eivät aina ole perillä ansioiden seurannasta, koska yritysten seurantajärjestelmissä on eroja. Kerääjille on myös usein epäselvää, mitä todelliset kulut kaudesta tulevat olemaan. Kerääjiltä veloitetaan paljon erilaisia päivittäisiä sekä matkaan liittyviä kuluja. Haasteena ansioiden maksamisessa reaaliaikaisesti on se, jos poimija on etukäteen ottanut marjatoimijalta velkaa esimerkiksi matkakuuluihin. Tällöin nettoansioita kerääjälle alkaa kertyä vasta velan kuittaantumisen jälkeen. Vähiten marjoja keräävät kerääjät saavat velat kuitattua vasta kauden lopussa tai ei ollenkaan.

2.5.7 Kerääjän oikeudet

Kerääjällä on lain mukaan oikeus myydä keräämänsä luonnontuotteet valitsemalleen taholle, siirtyä luonnontuotekeruualan toimijan järjestämästä majoituksesta ja ruokahuollosta valitsemaansa muuhun majoitukseen ja ruokahuoltoon, jos maahantulon tarkoitus ei muutu, päättää itse maahantulon ja maasta poistumisen ajankohdasta sekä päättää itse keräämisen aikatauluttamisesta.

Valvonnassa on havaittu, ettei kerääjillä useinkaan ole tosiasiallista mahdollisuutta myydä keräämiään luonnontuotteita valitsemalleen taholle. Kaikilla toimijoilla on usein samat sisäänostohinnat eikä alueella välttämättä edes ole muita ostajia, koska leirit sijaitsevat monesti syrjäisillä alueilla. Toisaalta kerääjillä ei myöskään yleensä ole kielitaitoa tai paikallistuntemusta, jotta he voisivat selvittää luonnontuotteiden myymismahdollisuuksia muille kuin heidät Suomeen kutsuneelle luonnontuotekeruualan toimijalle. Valvonnassa on myös saatu tietoja, joiden mukaan toimijoiden edustajat, koordinaattorit, lähtömaan viranomaiset ja leirien johtohenkilöt ovat kieltäneet marjojen myymisen muille tahoille. Valvonnassa on lisäksi havaittu toimijoiden käyttävän lähtömaasta kotoisin olevia koordinaattoreita toiminnan toteuttamiseen ja siten ulkoistavan vastuitaan. Koordinaattorit eivät kuitenkaan usein ole toimijan palveluksessa. Työsuojeluviranomaisella ei ole toimivaltaa valvoa koordinaattorin tai toisen maan viranomaisten toimintaa, joten valvontaan jää tältä osin katvealue. Tämä on puute ja mahdollistaa osaltaan kerääjien hyväksikäytön.

Edellä mainituista syistä myöskään toimijan vaihtaminen ei usein ole kerääjille tosiasiasiallisesti mahdollista eikä kannattavaa. Kerääjien lentoliput on yleensä myös varattu etukäteen ja mahdollisten uusien lippujen hinta niin korkea, että palaaminen kotimaahan kesken kauden on taloudellisesti epä-kannattavaa. Kerääjien käytännön mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseensa ovat usein heikot.

2.5.8 Työsuojeluviranomaisen ilmoitus poliisille

Marjalain myötä on säännelty vastuutahosta eli luonnontuotekeruualan toimijasta koskien toimijan velvollisuuksia ja kerääjien oikeuksia. Luonnontuotekeruualan toimija, joka ei noudata lain säännöksiä, joutuu korjaamaan toimintaansa työsuojeluviranomaisen toimintaohjeen perusteella. Törkeimmissä tai toistuvissa tapauksissa työsuojeluviranomaisen tulee ilmoittaa asiasta poliisille. Tämä on parannus aiempaan, jossa aiesopimuksen noudattamatta jättäminen johti mahdolliseen viisumien määrän pienenemiseen vasta seuraavalla keruukaudella.

Keruukausi on kuitenkin lyhyt ja rikosprosessit kestävät pitkiä aikoja, mikä osaltaan vähentää lain vaikuttavuutta. Rikosprosessia vaikeuttaa myös ulkomaalaisten kerääjien poistuminen maasta keruukauden jälkeen. 10 §:n rangaistuspykälässä edellytetään aiempaa velvoitteen antamista, mikä johtaa käytännössä siihen, että laiminlyöntejä tulee olla vähintään kahdelta keruukaudesta.

Tukikohtakäynnin jälkeen tarkastaja laatii tarkastuskertomuksen. Mikäli tarkastuksella on valvottavissa asioissa havaittu lain vastainen olotila, tarkastaja antaa toimijalle toimintaohjeen korjata asia. Kolmen ensimmäisen keruukauden aikana työsuojeluviranomainen on kohdistanut marjalain valvontaan suhteessa enemmän resurssia kuin muuhun työsuojeluvalvontaan on käytettävissä. Tiedossa olevista tukikohdista on tarkastettu vuosittain vajaa puolet. Valvontahavaintojen mukaan yksikään tarkastettu toimija ei ole onnistunut täyttämään kaikkia marjalain asettamia määräyksiä.

2.6 Jokaisenoikeudet ja luonnonmarjojen kerääminen

Luonnonmarjojen keruuseen liittyvillä jokaisenoikeuksilla on pitkät perinteet Suomessa, ja niitä koskevat rajoitukset ovat vähäisiä. Ainoa poikkeus ovat tietyt alueet Lapissa, joilla metsämarjojen tai muiden niinin verrattavien luonnonvaraisten tuotteiden keräilyllä valtion maalta on paikallisen väestön toimeentulon kannalta huomattava taloudellinen merkitys. Tällöin maa- ja metsätalousministeriö voi päätöksellään kieltää keräilyn muilta.²⁶ Ahvenanmaan jokaisenoikeudet ovat rajoitetumpia kuin Ruotsissa ja Manner-Suomessa. Sielläkin saa marjastaa, mutta ei yksityismailla, puistoalueilla tai asutuksen läheisyydessä.²⁷

Jokaisenoikeudet ovat yleisiä ja kuuluvat kaikille Suomessa oleskeleville kansalaisuudesta riippumatta. Ne ovat riippumattomia oikeuden käyttäjästä, käytön tarkoituksesta tai maa- ja vesialueen omistajasta. Myöskään sillä, toimitaanko jokaisen oikeudella kaupallisessa tarkoituksessa työsuhteessa tai elinkeinonharjoittajan ominaisuudessa, ei sinällään ole vaikutusta jokaisenoikeudella toimimisen edellytyksiin. Jokaisenoikeuden käyttöä ei ole laissa rajoitettu toiminnan tarkoituksen perusteella. Tämä olisi valvonnan kannalta hyvin hankalaa, ellei käytännössä mahdotonta. Jokaisenoikeudella liikkuvan ja toimivan ei tarvitse ilmaista ulkopuolisille liikkumisen tai oleskelun syytä. Vain poliisilla ja erällä muilla viranomaisilla on lakiin perustuva oikeus selvittää jokaisenoikeudella toimivan henkilöllisyys.

Arvioitaessa jokaisenoikeudella toimimisen sallittavuutta ratkaisevaa on se, aiheutuuko toiminnasta vähäistä suurempaa haittaa maanomistajalle, maankäytölle tai luonnolle. Kaupallinen toiminta tai se tapahtuuko kerääminen työsuhteessa tai elinkeinon harjoittamisen yhteydessä ei automaattisesti tarkoita sitä, että vähäistä suuremman haitan kynnyks ylittyy. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset ratkaisevat tarvitaanko siihen maanomistajan suostumus. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset johtuvat muun muassa kerääjäryhmän koosta, paikallisista luonnonolosuhteista, toiminnan luonteesta, luonnontuotteiden keräämisen menetelmistä, toiminnan säännöllisyydestä ja kestosta.

Rikoslain 28 luvun 14 §:ssä (*Jokamiehen oikeuksista*) säädetään marjojen ja eräiden muiden luonnon tuotteiden keräämisestä rajauksena maanomistajan omistusoikeuteen tai poikkeuksena ko. rikoslain

²⁶ Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa (332/1955).

²⁷ [Allemsrätten | Ålands landskapsregering \(regeringen.ax\)](http://Allemsrätten | Ålands landskapsregering (regeringen.ax))

luvussa rangaistavaksi säädettyihin oikeuden loukkauksiin. Jokaisenoikeuksien käyttöön liittyvät rikkomukset ja väärinkäytökset ovat lähtökohtaisesti asianomistaja-asioita. Toisen sanoen jokaisen oikeuksien käyttäjän tai maanomistajan tulee itse saattaa asia vireille katsoessaan oikeutensa tulleen loukatuksi. Jokaisen oikeuden käyttäjän tai maanomistajan lainvastaiseen toimintaan tulee pääsääntöisesti puuttua pyytämällä virka-apua poliisilta. Poliisi antaa virka-apua yksityiselle, jos se on välttämätöntä tämän laillisten oikeuksien turvaamiseksi ja oikeuden loukkaus on ilmeinen (poliisilaki 5 luku 40§).

3 Työryhmän tavoitteet

Työryhmän tehtävänä on selvittää, mitä vaikutuksia eri vaihtoehdoilla olisi valittaessa maahantulolupa kerääjille, kun turistiviisumi ei siihen jatkossa sovellu. Päävaihtoehtoina ovat eteneminen kausityölakia ja -asetusta muuttamalla (=kausityöhön oikeuttavalla luvalla maahantuloa varten vaaditaan työsopimusta) tai marjalain jatkokehittämiseen perustuvan mallin pohjalta (=poimijat tulevat maahan itsenäisinä toimijoina yrittäjän oleskeluluvalla tai muulla elinkeinonharjoittamiseen oikeuttavalla luvalla). Vaihtoehtoisesti nämä ratkaisut voitaisiin toteuttaa rinnakkain, jolloin kerääjät ja marjayritykset voisivat pohtia, kumpi ratkaisu paremmin palvelee heitä. Tavoitteena olisi myös, että alalla siirryttäisiin noudattamaan yleistä maahantulosääntelyä, eikä erillISRatkaisuja yhtä alaa varten enää tehtäisi.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Kausityölain ja -asetuksen muuttaminen

4.1.1 Toteuttamistapa

Kuten jo marjalain säätämisen yhteydessä todettiin, ei Suomen lainsäädännössä tällä hetkellä ole säännöksiä siitä, että jokin oikeussuhde olisi tai ei olisi työsuhde riippumatta siitä, täyttyvätkö työsuhteen tunnusmerkit vai eivät. Säännöksiä ei ole myöskään siitä, että jokin toiminta olisi välttämättä järjestettävä työsuhteen muotoon tai että sitä ei olisi sallittua järjestää työsuhteen muotoon. Taustalla on sopimusvapaus: lähtökohtaisesti on osapuolten itsensä valittavissa se, millaiseen oikeudelliseen muotoon he järjestävät keskinäiset oikeussuhteensa. Sillä, millainen oikeussuhde on valittu, luonnollisesti on oikeudellisia seuraamuksia. Luonnontuotteiden keruun saattaminen kokonaan työsuhteiseksi edellyttäisi siitä erikseen lailla säätämistä. Tällaiseen sääntelyyn on suhtauduttu varauksella. Sen sijaan lainsäätäjä voi säätää maahantulon edellytyksistä ja asettaa maahantulon ehdoksi sen, että poimijalla on työsopimus.

Marjalain 3 §:ssä säädetään lain suhteesta muuhun lainsäädäntöön. Jos kerääjän ja luonnontuotekeuruualan toimijan välinen oikeussuhde täyttää työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetyt työsopimuksen tunnusmerkit, sovelletaan marjalain asemesta työsopimuslakia. Marjalaissa ei siis suljeta pois, eikä edes voitaisi sulkea pois, etteikö marjoja voitaisi kerätä työsopimussuhteessa. Työsuhteinen metsämarjojen poiminta on otettu huomioon myös maaseutuelinkeinojen (yleissitovan) työehtosopimuksen soveltamisalamääräyksessä eli poimintaan sovelletaan kyseistä työehtosopimusta.

Työsopimuslain 1 luvun 1 §:ssä säädetään pakottavasti työsopimuksen (työsuhteen) tunnusmerkeistä. Lakia sovelletaan sopimukseen (työsopimus), jolla työntekijä tai työntekijät yhdessä työkuntana sitoutuvat henkilökohtaisesti tekemään työtä työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa työsuhteen olemassaolo arvioidaan kokonaisharkinnalla ottamalla huomioon työn tekemisen ehdot, olosuhteet, joissa työtä tehdään, osapuolten tarkoitus oikeussuhteen luonteesta sekä muut osapuolten tosiasialliseen asemaan oikeussuhteessa vaikuttavat seikat. Vaikka vastikkeesta ei ole sovittu, lakia sovelletaan, jos tosiseikoista käy ilmi, että työtä ei ole tarkoitettu tehtäväksi vastikkeetta. Lain soveltamista ei estä pelkästään se, että työ tehdään työntekijän kotona tai hänen valitsemassaan paikassa eikä sekään, että työ suoritetaan työntekijän työvälineillä tai -koneilla.

Työsuhteen olemassaolo edellyttää kaikkien työsuhteen tunnusmerkkien täyttymistä samanaikaisesti. Jos kerääjän ja luonnontuotekeruualan toimijan välillä on tehty työsopimus työn teosta luonnontuotekeruualan toimijan lukuun, tämän johdon ja valvonnan alaisena ja vastiketta vastaan, kysymys on työsuhteisesta työstä. Mikäli tunnusmerkkitarkastelun jälkeen työnsuorittajan asema jää epäselväksi tai tulkinnanvaraiseksi, oikeussuhteen luonnetta arvioidaan kokonaisharkinnalla. Jos kaikkien yksittäisten tunnusmerkkien täytyminen on selvää, tarvetta kokonaisharkinnalle ei ole. Jos taas on selvää, että tunnusmerkit eivät täyty kyseisessä oikeussuhteessa, oikeussuhteen luonne ei ratkea kokonaisharkinnalla.²⁸

Työehtosopimukseen työsopimuslain 2 luvun 7 §:n mukaisen yleissitovuuden tai työehtosopimuslain (436/1946) 4 §:n mukaisen normaalisitovuuden perusteella sidottu työnantaja on velvollinen noudattamaan työsuhteessa työehtosopimuksen asettamia määräyksiä palkasta ja muista työehdoista. Maaseutuelinkeinojen työehtosopimusta²⁹ sovelletaan metsämarjojen, -sienien ja muiden luonnontuotteiden poimintaan ja keruuseen. Työehtosopimus ei kuitenkaan sisällä mitään tarkempia määräyksiä juuri metsämarjojen keräämisestä ja siihen liittyvistä erityispiirteistä. Tämä johtuu siitä, että työehtosopimusta ei juurikaan ole ollut tarpeen soveltaa, kun ei metsämarjoja ole työsuhteessa poimittu. Tämänhetkinen maaseutuelinkeinojen työehtosopimus on voimassa 31.1.2025 saakka ja neuvotteluprosessi on edessä vuodenvaihteessa 2024-2025. Tällöin sopimusosapuolilla (Teollisuusliitto ja Maaseudun työnantajaliitto) olisi mahdollisuus sopia tarkempia ehtoja juuri metsämarjojen keräämistä silmällä pitäen. Mahdolliset muutokset astuisivat voimaan 1.2.2025.

Työsuhteessa tulee työsopimuslain lisäksi sovellettavaksi esimerkiksi työaikalaki (872/2019), vuosilomalaki (152/2005) ja työturvallisuuslaki (738/2002). Myös muuta työlainsäädäntöä tulee noudattaa työsuhteessa. Työaikalakia sovelletaan lähtökohtaisesti kaikkeen työsopimuslain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettun työsopimuksen perusteella tehtävään työhön. Laissa säädetään kuitenkin tietyistä poikkeuksista sen soveltamisalaan. Lain 2 §:n 1 momentin mukaan lakia ei sen 15 §:n 3 ja 4 momenttia lukuun ottamatta sovelleta työntekijään, jonka työaika ei ennalta määritellä eikä työajan käyttöä valvota ja joka siten voi itse päättää työajastaan, kun kyse on esimerkiksi 4) työstä, jota siihen liittyvien toiminnan erityispiirteiden vuoksi tehdään sellaisissa oloissa, ettei voida katsoa työnantajan asiaksi valvoa

²⁸ HE 215/2022 vp, s. 28.

²⁹ [11.10.2018 27/2018 - Yleissitovuuspäätökset - FINLEX ®](#)

siihen käytettävän ajan järjestelyjä. Soveltamisalapoikkeuksia tulkitaan suppeasti ja arviointi edellyttää tapauskohtaista kokonaisharkintaa yksittäisessä työsuhteessa.

Työaikalaisissa säädetään työajaksi luettavasta ajasta ja varallaolosta, säännöllisestä työajasta, säännöllisen työajan ylittämisestä ja sunnuntaityöstä, lepoajoista sekä työaika-asiakirjoista. Työaikalain yleistyöaikaa koskevan 5 §:n mukaan säännöllinen työaika on enintään kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja 40 tuntia viikossa. Viikoittainen työaika voidaan myös järjestää keskimäärin 40 tunniksi enintään 52 viikon ajanjakson aikana ylittämättä kahdeksan tunnin säännöllistä päivittäistä työaikaa. Laissa on säännökset lisäksi sopimukseen perustuvasta säännöllisestä työajasta, mitkä mahdollistavat tietyistä joustavammista työaikajärjestelyistä sopimisen. Työehtosopimuksissa asetetaan tarkempia määräyksiä työajoista. Maaseutuelinkeinojen työehtosopimuksessa (1.2.2023 - 31.1.2025) on määräykset säännöllisestä työajasta, keskimääräisestä säännöllisestä työajasta ja missä tilanteissa sitä voidaan käyttää, työajan lyhentämisestä, tauoista, viikkolevosta ja vapaapäivistä, ylityöstä ja enimmäistyöajasta sekä lisätyöstä.

Luonnonmarjojen keräämisen lisäämisellä kausityöasetuksen soveltamisalaan ei automaattisesti muutettaisi kaikkea luonnonmarjojen keräämistä työsuhteiseksi työksi. Työsuhteen olemassaoloa arvioitaisiin edelleen työsuhteen tunnusmerkkien täyttymisen perusteella. Suomessa muutoin olevat henkilöt voisivat poimia marjoja ja myydä niitä yrityksille ja näin täydentää toimeentuloaan. Tällöin tosin tulisi valvonnassa arvioitavaksi, onko kerääminen tosiasiasa itsenäistä ja omaan lukuun tapahtuvaa, vai työsuhteista toimintaa. Tässä tapauksessa toiminnan pitäisi olla järjestetty jotenkin eri tavalla kuin työsuhteessa tapahtuvan poiminnan, jotta kyseessä ei olisi vain yritys kiertää työlainsäädäntöä. Mikäli kerääminen olisi itsenäistä, sovellettaisiin toimintaan jatkossakin marjalakia, edellyttäen, että marjalaki jatkossakin nähdään tarpeelliseksi, ottaen huomioon siinä olevat puutteet hyväksikäytön torjunnan näkökulmasta.

Käytännössä lakimuutos toteutettaisiin niin, että kausityöasetuksen 1 §:n 1 momentin 3 kohtaan (Valtioneuvoston asetus maatalouden ja matkailun alaan kuuluvista kausiluonteista toimintaa sisältävistä toimialoista (966/2017)) lisättäisiin toimialaluokitus TOL 2008 luokka A 02300, johon kuuluu metsässä kasvavien luonnontuotteiden, muun muassa metsämarjojen, eli mustikan, puolukan, lakan, vadelman, karpalon, tyrnin, pihlajanmarjan ja katajanmarjan keruu. Lisäys saattaa edellyttää tarkentavia muutoksia myös kausityölakiin.

Työntekijän oleskeluluvan (TTOL) myöntäminen työsuhteessa tapahtuvaan luonnonmarjanpoimintaan on mahdollista jo nykyainsäädännön puitteissa. Satokaudella 2023 näitä hakemuksia jätettiinkin jo muutama ja luvat myönnettiin, ja hakemuksia odotetaan selvästi enemmän satokaudeksi 2024. Lupa on huomattavasti kalliimpi (sähköinen 540€, paperinen 740€) kuin kausityöviisumi (80€ ja ulkoisen palveluntarjoajan palvelumaksu, joka voi olla korkeintaan puolet viisumimaksusta) tai kausityötodistus (sähköinen 90€, paperinen 250€). Thaimaasta, ja muista viisumivelvollisista maista, saapuvat kerääjät tarvitsevat kausityöviisumin ja kausityötodistuksen tarvitsevat puolestaan sellaiset kolmannen maan kansalaiset, jotka eivät tarvitse viisumia Schengen-alueelle saapumista varten. Näitä ovat muun muassa ukrainalaiset, joita ennen Venäjän hyökkäyssotaa saapuikin Suomeen jonkin verran poimimaan luonnonmarjoja. Mikäli kausityö kestäisi 3-6 kuukautta tarvittaisiin kuitenkin kausityölupaa, joka on jonkin verran halvempi kuin työntekijän oleskelulupa, mutta huomattavasti kalliimpi kuin viisumi (sähköinen 380€, paperinen 480€).

Työntekijän oleskeluluvan käyttäminen maahantulossa mahdollistaa sen, että kerääjät voivat olla työsuhteessa myös thaimaalaiseen koordinaattoriin tai muuhun paikalliseen tahoon. Tällöin he työskentelisivät Suomessa lähetettyinä työntekijöinä (laki työntekijöiden lähettamisestä 447/2016). Työntekijöiden lähettamisestä annetussa laissa säädetään lähetetyn työntekijän työsuhteeseen sovellettavista vähimmäisehdoista sekä lähettävän yrityksen ja tilaajan velvollisuuksista. Työntekijöiden lähettämisestä on kyse silloin, kun ulkomainen työnantaja lähettää työntekijän työsuhteen kestäessä Suomeen tilapäiseen työhön. Työntekijän tulee työskennellä tavallisesti muussa valtiossa kuin Suomessa ja lähettämisen on tapahduttava vain rajoitetuksi ajaksi. Tämä ehto ei useinkaan marjanpoimijoiden kohdalla täyttyisi, koska marjanpoimijat eivät tavallisesti työskentele lähettävän yrityksen palveluksessa Thaimaassa, vaan heidät palkataan nimenomaan Suomessa tehtävää työtä varten. Työntekijöitä voidaan lähettää alihankintana, vuokratyönä tai yritysryhmän sisäisenä siirtona. Suomeen lähetettyihin työntekijöihin sovelletaan työntekijöiden lähettamisestä annettua lakia riippumatta siitä, lähetetäänkö työntekijä Suomeen toisesta EU:n jäsenvaltiosta tai EU:n ulkopuolelta. Lakia sovelletaan työsopimuslain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetun työsopimuksen perusteella tehtävään työhön, jota lähetetty työntekijä tekee Suomessa. Siten työsuhteen täyttymisen kriteerit ratkaistaan Suomen työsopimuslain perusteella.

Laissa työntekijöiden lähettamisestä määritellään ne Suomen työlainsäädännön määräykset, joita täytyy soveltaa aina lähetetyn työntekijän Suomessa tekemään työhön. Lisäksi laissa määritellään ne työlainsäädännön ja työehtosopimuksen määräykset, joita täytyy soveltaa, jos ne tarjoavat lähetetylle työntekijälle edullisemmat työsuhteen ehdot kuin laki, jota työntekijän työsopimukseen muuten sovelletaan. Jos luonnontuotteiden kerääjä täyttää lähetetyn työntekijän tunnusmerkistön, tulee lain asettamia vaatimuksia noudattaa kerääjän työsuhteessa.

Juuri työntekijöiden lähettäminen on Ruotsissa nähty erittäin hankalana, koska Thaimaassa toimivaa työnantajaa on vaikea valvoa. Lähtökohtaisesti lähettävän yrityksen on ennen työnteon aloittamista Suomessa tehtävä työsuojeluviranomaiselle ilmoitus työntekijöiden lähettamisestä Suomeen ja yrityksellä on oltava Suomessa edustaja, joka on viranomaisten tavoitettavissa koko lähetetyn työntekijän lähetettyä olon ajan. Edustajalla tulee olla kelpoisuus vastaanottaa yrityksen puolesta viranomaisasiakirjoja ja haasteita sekä toimittaa asiakirjoja yritykseltä viranomaisille ja tuomioistuimille. Kun työntekijöiden lähettäminen päättyy, päättyy myös työnantajan velvollisuus asettaa edustaja Suomeen. Mikäli yrityksellä ei ole edustajaa Suomessa, on työsuojeluviranomaisen toimivallan käyttö ja erityisesti hallinnollisten pakkokeinojen käyttö yli rajojen hyvin vaikeaa.

Kausityölakia ei sen sijaan sovelleta lähettämiseen (lain 1 §:n 3 mom.), jolloin lisäämällä luonnonmarjojen poiminta kausityölain soveltamisalaan käytännössä estettäisiin se, että Thaimaassa toimiva yritys voisi lähettää kerääjiä Suomeen. Kausityölain mukaan kausityön tekeminen edellyttää, että kolmannen maan kansalaisella on jokin edellä mainituista kausityöhön oikeuttavista luvista. Vain sellainen lupa antaa oikeuden työskennellä Suomessa kausityödirektiivissä tarkoitetulla tavalla. Kausityön tekemistä varten ei voi myöntää muuta oleskelulupaa, esimerkiksi työntekijän oleskelulupaa, jolloin ei pystyttäisi kiertämään tätä kautta työntekijöiden lähettämiseen liittyvää säännöstä kausityölaissa. Kerääjien olisi solmittava sopimukset Suomeen sijoittuneen yrityksen kanssa, jotta kausityöhön oikeuttava lupa voitaisiin myöntää. Tämän yrityksen ei kuitenkaan olisi välttämätöntä olla marjayritys, koska kausityötä voidaan tehdä myös vuokratyönä (HE 252/2020 vp s. 10).

Kausityöhön oikeuttava lupa soveltuu työntekijän oleskelulupaa paremmin kausiluontoiseen työhön, koska luonnonmarjojen poiminta on kausiluontoista ja kausittaisiin olosuhteisiin liittyvää toimintaa, joka edellyttää tiettyyn aikaan vuodesta työvoimaa huomattavasti enemmän kuin tavallinen toiminta. Useat yritykset harjoittavat sekä puutarhamarjojen tuotantoa että luonnonmarjojen jalostusta, jolloin työnantajan näkökulmasta yksi lupakategoria selkeyttää asiointia. Myös edellä mainittu lupien hinta puoltaa tämän instrumentin käyttämistä.

4.1.2 Maahantulovaihtoehdot kausityöhön

Maahantulo tapahtuisi tässä vaihtoehdossa siten, että kerääjät hakisivat kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten annetun lain (kausityölaki) 5 §:n mukaista lupaa. Näitä lupia ovat:

Kausityöviisumi: Edustusto myöntää kausityöviisumin henkilölle, joka on sellaisen maan kansalainen, joka tarvitsee viisumin tullakseen Suomeen, jos kausityötä koskevan oleskelun on tarkoitus kestää enintään 90 päivää.

Kausityötodistus: Maahanmuuttovirasto myöntää kausityötodistuksen henkilölle, tulee valtiosta, jonka kansalaiset eivät tarvitse viisumia Schengen-alueelle saapumista varten ja työskentelyn on tarkoitus kestää enintään 90 päivää. Viisumivapaudesta ja viisumivelvollisuudesta säädetään luettelon vahvistamisesta kolmansista maista, joiden kansalaisilla on oltava viisumi ulkorajoja ylittäessään, ja niistä kolmansista maista, joiden kansalaisia tämä vaatimus ei koske annetussa neuvoston asetuksessa [\(EU\) 2018/1806](#) (konsolidoitu toisinto).

Kausityöoleskelulupa: Maahanmuuttovirasto myöntää kausityöoleskeluluvan, kun kausityötä koskevan oleskelun on tarkoitus kestää yli 90 päivää. Lisäksi 6-9 kuukauden mittaiseen kausityöhön työ- ja elinkeinotoimisto tekee osapäätöksen.

Kausityöhön oikeuttavat luvat ovat työnantajakohtaisia ja lupaa voi hakea samanaikaisesti usealle eri työnantajalle. Jos työsuhteessa tapahtuu muutoksia, henkilö voi myös *hakea työnantajan lisäämistä*, ja hakemuksen käsittelymaksu on 90 €.

Käytännössä marjanpoimijat saapuvat tyypillisesti Suomeen alle kolmeksi kuukaudeksi, jolloin he hakisivat kausityöviisumia. Tällöin edustusto suorittaa normaalin viisumisäännösten mukaisen maahantulon edellytysten tarkastamisen ja riskinarvioinnin.

Työsuhde tai kausityöhön vaadittava maahantulolupa eivät itsessään poistaisi riskiä työperäiseen hyväksikäyttöön. Se vähentäisi kuitenkin ulkomaalaisten kerääjien hyväksikäytön riskiä niin Suomessa kuin heidän kotimaassaan, sillä työsuhteisuus mahdollistaisi heille aidon ansioturvan Suomessa. Tällöin kerääjien viisuminmyöntöön liittyvän varallisuusvaatimuksen arviointi perustuisi varmaan toimeentuloon, kun hakija ei enää kantaisi yksin kaikkia tuleviin ansioihinsa liittyviä riskejä. Kun marjankerääjät saatettaisiin Suomen työlainsäädännön piiriin, kausityötä koskevien väärinkäytösten seuranta ja dokumentointi, esimerkiksi yrityksen työturvallisuus- ja työaikalainsäädännön rikkomisesta, voisivat nykyistä väärinkäytösten seuranta selkeämmin vaikuttaa viisumiharkintaan.

Kerääjien saattaminen kausityölain piiriin tarkoittaisi lisäksi prosessuaalista muutosta viisumien muutoksenhakuun. Suomen edustustojen olisi huomioitava, että luonnonmarjoja poimivien ja muiden luonnontuotteita keräävien henkilöiden kielteisiin viisumia koskeviin päätöksiin ei sovellettaisi jatkossa oikaisuvaatimusmenettelyä. Kausityölain 23 §:n mukaisesti kausityöviisumia koskevaan kielteiseen päätökseen saa hakea muutosta valittamalla Helsingin hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan.

4.1.3 Maahantulosta kausityöviisumilla ja menettelystä sekä edustuston tekemistä tarkastuksista tarkemmin

Kausityötä varten myönnettävä viisumi myönnetään normaalin Schengen-viisumin tavoin myös Schengen-viisumina, mutta sitä myönnettäessä otetaan maahantulon edellytyksiä koskevan harkinnan lisäksi huomioon kausityölain vaatimukset. Kausityöviisumihakemuksissa tarkastellaan siis sekä viisumisäännöstön että kausityölain mukaisten edellytysten täyttyminen. Tämä merkitsee, että kausityöviisumin osalta tarkastetaan myös esimerkiksi hakijan työnteko-oikeuteen, varallisuuteen ja majoi-tukseen liittyvät asiakirjat. Kaikki Schengen-viisumihakemukset kausityöhön käsitellään myös viisumisäännöstöön perustuvaa harkintaa käyttäen. Siten edustusto tekee aina Schengen-viisumin myöntämisen edellytysten tarkastukset ja hakijan maahantuloon liittyvän viisumisäännöstön mukaisen harkinnan.

Viisumisäännöstö edellyttää, että edustusto tarkistaa hakijan maahantulon edellytykset, joihin kuuluu esimerkiksi viisumihakijan taloudellisen tilanteen ja varallisuuden arviointi suhteessa Suomessa oleskelun keston. Hakijalta edellytetään, että hänellä on oltava varoja vähintään 50 euroa jokaista oleskelupäivää kohden tai hänen päiväkohtainen ansionsa kausityöstä tulee olla vähintään saman suuruinen. Kausityölaki on erityislaki suhteessa viisumisäännöstöön. Siksi on huomioitava, että kausityölain 6 § edellyttää muun muassa, että kausityöntekijän palkan ja työehtojen on täytettävä sovellettavassa työehtosopimuksessa määrätty vähimmäistaso. Siten pelkkä viisumisäännöstön mukaisen varallisuusvaatimuksen täyttyminen ei yksin mahdollista viisumin saantia, vaan myös kaikki kausityölain 6 §:n mukaisten, kausityöhön oikeuttavan luvan myöntämisen edellytykset on täytyttävä. Viisumisäännöstö edellyttää muun muassa, että kausityöntekijän nk. paluuehto täyttyy eli viisumihakijan voidaan katsoa aikovan poistua Schengen-alueelta ennen haetun viisumin voimassaolon päättymistä.

Kausityöviisumihakijan maantulon edellytysten ja työnteko-oikeuden tarkastaminen perustuu lähtökohtaisesti hakijan ja työnantajan esittämään asiakirjanäyttöön. Aiemman turistiviisumikäytännön puitteissa on selvää, että thaimaalaisilla luonnonmarjankerääjillä ei ole yleensä ollut viisumia hakiesaan riittäviä tuloja tai varallisuutta nk. turistiviisumin myöntämiseksi. Suomeen matkustamiseksi he ovat usein joutuneet ottamaan lainaa, mikä on altistanut heitä velkaantumiselle ja riippuvuussuhteelle thaimaalaisiin koordinaattoreihin. Valtaosalla thaimaalaisia luonnonmarjankerääjiä ei ole esimerkiksi pankkitiliä ja käteisvaroilla ei voi todistaa em. varallisuutta. Nämä seikat ovat vaikeuttaneet thaimaalaisen luonnonmarjankerääjien varallisuusvaatimuksen täyttymistä turistiviisumien osalta erityisesti satokaudella 2023, jolloin ulkoministeriö tiukensi viisuminmyöntöä varallisuusvaatimusehdon täyttymisen osalta. Kausityölaki edellyttää, että esimerkiksi palkka ja muut merkitykselliset työn ehdot

vastaavat sovellettavaa työehtosopimusta. Siten pelkkä viisuminhakijan heikko taloudellinen tilanne kotimaassa ei olisi ratkaiseva tekijä luonnonmarjankerääjien kausityöviisumia koskevassa harkinnassa. Työsuhteisuus vahvistaisi viisumiviranomaiselle viisumisäännösten mukaista vaatimusta siitä, että hakija kykenee hankkimaan riittävät varat oleskelukustannustensa kattamiseen. Viisumisäännösten mukaisen varallisuusvaatimuksen voitaisiin katsoa lähtökohtaisesti täyttyvän, jos palkkaan liittyvien työehtojen katsotaan olevan sovellettavan työehtosopimuksen mukaiset. Kausityöhön tulevilta kerääjiltä pyydetäisiin kuitenkin edelleen selvitystä taloudellisesta tilanteesta kotimaassaan, sillä tämä on edellytyksenä muun muassa viisumisäännösten 21 artiklan mukaisen maahantulon edellytysten tarkastamisen ja riskiarvioinnin osalta.

Kausityöviisumi on mahdollista evätä esimerkiksi työnantajasta johtuvista syistä. Kuitenkaan kausityöviisumimenettelyn keveyden takia edustustot eivät lähtökohtaisesti suorita erityisiä tarkastustoimenpiteitä esimerkiksi kausityöntekijöitä kutsuvan työnantajan laiminlyöntien selvittämiseksi, ellei ole perusteltua syytä tällaista epäillä. Ulkoministeriö ja edustustot ovat viisumiviranomaisia ja lähtökohtana on kausityöntekijän työnteko-oikeuden olemassaolon muodollinen tarkastaminen hakemukseen liitetystä asiakirjoista kuten työsopimuksesta ja työsuhteen ehdoista. Tiedot työnantajien laiminlyönneistä ja rikkomuksista eivät tule automaattisesti edustustojen tietoon ja ne tulevat yleensä viisumiviranomaiseen tietoon, jos tarkastamiselle ilmenee erityistä syytä. Edustustoilla on kuitenkin tällä hetkellä UMA-järjestelmän kautta pääsy aluehallintoviraston tarkastuskertomuksiin. Lisäksi hakemuksia voidaan tarvittaessa laittaa lausunnolle VISA-järjestelmän kautta mm. edustuston poliisiyhdyshenkilölle.

Viisumiharkinnassa on otettava huomioon hyväksikäytön ja ihmiskaupan ilmeinen ja vakava riski, joka on selkeästi olemassa luonnonmarja-alalla. Hyväksikäytön riskitekijöihin liittyy olennaisesti viisuminhakijan heikko sosioekonominen asema ja työskentely Suomessa matalapalkkaisessa työssä. Thaimaalaisten luonnonmarjankerääjien osalta riskinä voi olla velkaantuminen marja-alan työnantajille ja työnvälittäjillä kotimaassa. Thaimaalaisten viisuminhakijoiden heikko taloudellinen tilanne on siten merkittävä hyväksikäytölle altistava tekijä erityisesti luonnonmarja-alalla. Lisäksi thaimaalaiset luonnonmarjankerääjät ovat yleensä heikosti koulutettuja sekä luku- ja kirjoitustaidottomia, mikä lisää hyväksikäytön riskiä. Lisäksi heillä harvoin on mahdollisuus itsellään hoitaa viisumiprosessia, joten yleensä koordinaattori hoitaa koko hakemusprosessin.

Kausityölain 7 § mahdollistaa, että kausityöviisumi on mahdollista evätä työnantajasta johtuvasta syystä, jos esimerkiksi työnantajalle on määrätty seuraamuksia työnantajavelvoitteiden rikkomisesta, kausityölain mukaisten velvoitteiden vakavasta laiminlyönnistä tai työehtoihin liittyviä velvoitteita ei ole noudatettu. Tällaisia perusteita viisumin myöntämättä jättämiseksi ei ole viisumisäännöstyössä, jota sovelletaan nk. turistiviisumien myönnössä. Kausityölaki mahdollistaa siten selkeämmin perusteet kausityöluvan myöntämättä jättämiselle tilanteessa, jos voidaan epäillä työntekijöiden hyväksikäyttöä. Ulkoministeriöllä ja edustustolla ei ole kuitenkaan viisumiviranomaisina ja sen toimivaltansa puitteissa mahdollista puuttua ennakkoon kaikkeen hyväksikäyttöön, ellei sille ole ilmeistä perustetta esimerkiksi yksittäisen viisuminhakijan kohdalla tai työnantajan laiminlyöntien tai rikkomusten perusteella. Kausityöviisumin epääminen tulee aina perustua viisumisäännösten ja kausityölain edellyttämiin syihin, kuten sille, että asiakirjanäytön ja hakijan antamien tietojen perusteella on perusteltua syytä epäillä, ettei työsopimus ole aito tai työehdot eivät vastaa sitä, mitä työntekijän ja työnantajan

välillä on sovittu. Kuten edellä on mainittu, kausityöviisumin myöntäminen perustuu pitkälti asiakirjanäyttöön, joka voi olla muodollisesti kunnossa, mutta tosiasiasa työtehtävät ja työehdot eivät välttämättä edes vastaa hakijalla itsellään olevaa käsitystä. Työsuojeluviranomaisten havaitsemiin ongelmiin liittyen työehtoihin ja työoloihin tulisi siten edelleen puuttua tehostamalla valvontaa ja toimittamalla aktiivisesti valvontatietoja ulkoasiainhallinnolle.

4.1.4 Vaikutukset luotettavuuden arviointiin

Kausityöasetuksen alaisessa luonnonmarjanpoiminnassa marjalakia ja luotettavuuspäätöksiä ei sovellettaisi, jolloin TE-toimiston tekisi päätöksiä luotettavuuden arvioinnista vain niille yrityksille, jotka jatkossa toimisivat marjalain puitteissa, eli joiden poimijat voisivat saapua Suomeen viisumivapaasti tai jotka jo oleskelsivat Suomessa jollakin muulla perusteella kuin poimintaa varten. Tämä edellyttäisi tietenkin, että toiminta aidosti olisi itsenäistä ja eroaisi jotenkin siitä toiminnasta, mitä tehdään kausityöhön oikeuttavalla luvalla. Muuten valvonnassa voitaisiin herkästi päätyä sellaiseen tulokseen, että on kyse työsuhteesta tehtävästä työstä ja maahantulossa maahantulosäännösten kiertämisestä. Vaikutuksen laajuuksia on vaikea arvioida, kun ei ole tietoa siitä missä määrin yritykset valitsisivat kausityön tai muun maahantulotavan.

Viisumivapaista maista tulevia kerääjiä kutsuvat yritykset ovat jo marjalain ja luotettavuuden arviointiprosessin alaisia toimijoita tällä hetkellä. Haastavampaa on arvioida niiden yritysten asemaa, jotka ostavat luonnonmarjoja ja järjestävät keruuolosuhteet muilla oleskeluluvilla Suomessa olevilta kerääjiltä. Kaikki yritykset eivät ole tietoisia, että heihin sovelletaan marjalakia tässä tapauksessa, eikä työ- ja elinkeinotoimistolla ole tietoa kaikista yrityksistä, jotka tällaista toimintaa harjoittavat. Asia vaatisi laajaa tiedottamista. Riskinä on, että alalla toimitaan ilman luotettavuuspäätöstä ja muuta viranomaisen valvontaa. Työsuojeluviranomaisen valvonnassa havaittiin satokaudella 2023 tilanne, missä toimija järjesti viisumivapaasta maasta tulleille poimijoille majoituksen tarkoituksena saada ostetuksi heidän poimimiaan marjoja. Yritys ei ollut hakenut luotettavuuspäätöstä, eikä ollut tehnyt tukikohdasta ilmoitusta työsuojeluviranomaiselle. Näissä tapauksissa käytännössä ainoa mahdollisuus kohdentaa valvontaa oikea-aikaisesti on saada vihjetieto tukikohdan sijainnista muilta viranomaisilta tai ulkopuolisilta tahoilta. Poimijoiden tavoittaminen poimintapaikoilta tai niille liikuttaessa ei käytännössä ole mahdollisista nykyresursseilla.

4.1.5 Vaikutukset valvontaan

Kausityönä suoritettava luonnontuotteiden keruu tapahtuisi työsopimuslain mukaisessa työsuhteessa. Kausityöntekijöinä kerääjät olisivat työläinsäädännön piirissä, jolloin tulee sovellettavaksi muun muassa työsuhteesta, työturvallisuudesta sekä työterveyshuollosta annettu lainsäädäntö, joiden noudattamista työsuojeluviranomainen valvoo. Lisäksi mahdollisesti soveltuvan yleissitovan työehtosopimuksen säännökset tulevat noudatettavaksi. Tähän asti luonnontuotteiden kerääjien ansioihin ovat vaikuttaneet muun muassa satotilanne, sää sekä luonnontuotteiden hinta. Myyntihintaan kerääjällä itsellään on ollut vain rajallinen mahdollisuus vaikuttaa. Ehdotettu muutos takaa kerääjille työnantajan maahantulolupaprosessissa vakuuttaman palkan ja samalla lupaa varten vaaditun minimitoimeentulon. Kokonaisuudessaan kerääjien asema olisi näin turvatumpi kausityöntekijöinä kuin se on tällä hetkellä.

Toisaalta tulee huomioida, että marjalaki on velvoittanut luonnontuotekeruualan toimijaa pitämään kerääjien nähtävillä viranomaisten yhteystiedot luonnontuotekeruualan toimijaa koskevan palautteen antamista varten sekä ilmoittamaan ennalta kerääjien tukikohtien sijainti työsuojeluviranomaiselle. Lisäksi luonnontuotekeruualan toimijalla on velvollisuus sopimusehdoissaan huolehtia siitä, että luonnontuotekeruualan toimijan lukuun toimiva taho tai edustaja ei peri kerääjiltä maksua rekrytoinnista ja muista erikseen kielletyistä kuluista. Näitä velvollisuuksia ei työnantajalla jatkossa olisi, jos kaikki keruutyö tehdään työsuhteisena.

On kuitenkin huomattava, että myös työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain (44/2006) 53 §:n mukaan työnantajan on pidettävä mainittu laki ja sen nojalla annetut säädökset sekä asianomaisen työsuojeluviranomaisen, työsuojelupäällikön ja työpaikan työsuojeluvaltuutetun nimi- ja yhteystiedot työpaikalla työntekijöiden nähtävinä.

Luonnontuotteita keräävien henkilöiden siirtyminen kausityölain soveltamisalan piiriin ja näin kausityöntekijöiksi vaikuttaa työsuojeluviranomaisten suorittamaan valvontatyöhön. Tällä hetkellä voimassa olevan lainsäädännön mukaan työsuojeluviranomainen valvoo ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta annetun lain (487/2021) (marjalaki) toteutumista, siltä osin kuin valvonta ei kuulu muulle toimivaltaiselle viranomaiselle. Työsuojeluviranomaiselle kuuluvia keskeisiä valvottavia asioita ovat tällä hetkellä lain 4 §:ssä mainittujen kerääjän oikeuksien toteutuminen ja 6 §:ssä mainitut luonnontuotekeruualan toimijan velvollisuudet perehdyttää kerääjä, toteuttaa yhteistyövelvollisuutta, pitää kerääjille tarjolla keruuvälineet ja -varusteet, huolehtia, että luonnontuotteiden sisäänostohinta on kerääjän tiedossa sekä pitää kerääjien nähtävillä viranomaisten yhteystiedot luonnontuotekeruualan toimijaa koskevan palautteen antamista varten.

Jos kerääjät ovat työsuhteisia, valvottavana on muun muassa työsuhteesta, työturvallisuudesta sekä työterveyshuollosta annetun lainsäädännön noudattaminen. Lisäksi työsuojeluviranomainen valvoo muutoksen myötä, että työntekijöillä on työnteko-oikeus. Valvottavaa lainsäädäntöä on kokonaisuudessaan enemmän, vaikka joitain marjalain nojalla aikaisemmin valvottavia asioita ei tulisi enää valvottavaksi. Työsuojeluviranomaisten valvontatyön kannalta työmäärää lisää se, jos samalla työnantajalla toimii kerääjiä – tai samat henkilöt keräävät luonnontuotteita - niin työsuhteissa kuin jokamiehenoikeuden nojalla. Samoin tukikohtien vaihtuminen vaikeuttaa valvontatyötä, etenkin, jos jatkossa työantajalla ei ole velvollisuutta ilmoittaa etukäteen työsuojeluviranomaiselle tukikohtien sijainti.

4.2 Elinkeinon harjoittamiseen pohjautuva malli

4.2.1 Toteuttamistapa

Marjalakia säädettäessä on tarkoituksena ollut, että lailla vahvistettaisiin kerääjien oikeudellista asemaa niissä tapauksissa, joissa ei ole kyse työsuhteesta. Lailla ei sen sijaan haluttu luoda uutta yrittäjien ja työntekijöiden väliin sijoittuvaa kolmatta kategoriala³⁰. Tätä korostaakseen marjalain 3 §:n 3 momentissa säädetään siitä, että jos kerääjän ja luonnontuotekeruualan toimijan välinen oikeussuhde täyttää työsuhteen tunnusmerkistön, sovelletaan työsopimuslakia marjalain sijaan.

³⁰ Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö (TyVM 5/2021 vp— HE 42/2021 vp).

Missään vuosien varrella marjanpoimijoista julkaistuissa kirjoituksissa ei vaikuta pohditun sitä, onko marjojen kerääminen elinkeinotoimintaa. Käytännössä esimerkiksi veroviranomaisella ei ole ollut tarvetta arvioida asiaa, koska marjojen keräämisestä ja myynnistä saatava tulo on verovapaata.

Kesäkuussa 2023 kumottu elinkeinonharjoittamisesta annettu laki (122/1919) ei sisältänyt elinkeinon harjoittamisen määritelmää. Lain 1 §:n 1 momentissa säädettiin siitä, kenellä on oikeus harjoittaa elinkeinoa. Pykälän mukaan elinkeinon harjoittaminen oli sallittua, jos henkilöllä oli Euroopan talousalueella (Suomessa kotikuntalain (201/1994) mukainen kotikunta). Muussa tapauksessa kolmannen maan kansalainen tarvitsi harjoittaakseen elinkeinotoimintaa Suomessa Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) luvan. Käytännössä luvan antamisen edellytyksenä oli, että henkilön asuinpaikka on Lukanon sopimuksen osapuolena olevassa valtiossa. Euroopan talousalueen ulkopuolisista valtioista sopimusosapuolena on vain Sveitsi ja Yhdistynyt kuningaskunta. Lain 5 §:n mukaan luvallisen elinkeinon harjoittaminen ilman muita apulaisia kuin aviopuolisoa tai suoraan etenevää polvea olevia vajavaltaisia jälkeläisiä, ja siinä liikehuoneistoa, konttoria tai erityistä myyntipaikkaa pitämättä, oli sallittu ilman eri ilmoitusta tai lupaa. Tämä itsensä elättämisen oikeus oli silläkin, joka ei hallitse itseään ja omaisuuttaan. Metsämarjanpoimijat-hankkeen [loppuraportissa](#) vuodelta 2007 on katsottu, että mikäli metsämarjanpoiminta olisikin elinkeinon harjoittamista, olisi se sallittua juuri 5 §:n sisältämän poikkeussäännön turvin.³¹ Tämä tulkinta ei välttämättä kuitenkaan ole ollut oikea, eikä tietävästi tämän jälkeen ole pohdittu sitä, ovatko metsämarjanpoimijat elinkeinonharjoittajia.

Uusi elinkeinotoimintalaki (565/2023, HE 244/2022 vp) tuli voimaan 1.6.2023 ja sen 1 §:n 2 momentti sisältää elinkeinotoiminnan määritelmän. Elinkeinotoiminta on ammatin tai elinkeinon harjoittamista tulon tai muun taloudellisen hyödyn saamiseksi. Esitöiden mukaan elinkeinotoiminnalta ei välttämättä edellytetä pitkää kestoaikaa. Elinkeinotoimintaa on myös rajoitetunkin ajan tapahtuva toiminta, kuten esimerkiksi messujen yhteydessä harjoitettava ravintolatoiminta. Toiminnan ei myöskään tarvitse olla esimerkiksi ympärivuotista tai kokopäiväistä. Merkitystä ei ole sillä, harjoitetaanko elinkeinotoimintaa päätoimisesti tai sivutoimisesti taikka osa-aikaisesti tai kausiluonteisesti. Vaikka elinkeinotoiminnan harjoittamisen tunnusmerkkeihin yleensä liittyy ammattimaisuus, laki koskee myös satunnaista ammatin tai elinkeinon harjoittamista. Jos satunnainen ansionhankinta on harrastusluonteista toimintaa, esimerkiksi jos henkilö myy jokamiehenoikeudella poimimiaan luonnonvaraisia marjoja torilla, kyseinen toiminta ei kuulu lain soveltamisalaan.

Vaikka uudella lailla ei ollut varsinaisesti tarkoitus muuttaa elinkeinotoiminnan määritelmää, on sen tuominen lain tasolle kuitenkin herättänyt pohtimaan, voisiko myös marjojen kerääminen olla elinkeinotoimintaa. Mikäli marjojen keräämisen katsottaisiin olevan elinkeinonharjoittamista, edellyttää uusi laki samoin kuin vanha sen, että henkilöllä on asuinpaikka Euroopan talousalueella. Esitöiden mukaan tällä tarkoitetaan Suomen väestökirjanpidossa olevien henkilöiden osalta säännöksellä lähtökohtaisesti henkilöitä, joilla Suomessa kotikuntalain (201/1994) mukainen kotikunta tai henkilöitä, jotka oleskelevat Suomessa laillisesti oleskeluluvalla. Mikäli siis luonnonmarjojen kerääminen katsottaisiin elinkeinotoiminnaksi, ei sitä saisi harjoittaa viisumilla, vaan sitä varten tulisi olla myönnettyä oleskelulupa. Lisäksi elinkeinotoimintalain 3 §:n 1 momentin mukaan henkilöt, joilla ei ole pysyvää asuinpaikkaa ETA-alueella, voivat hakea PRH:lta elinkeinotoimintalain 3 §:n 1 momentin mukaista lupaa elinkeinotoiminnan harjoittamista varten. Patentti- ja rekisterihallituksen on myönnettävä

³¹ Metsämarjanpoimijat-hankkeen loppuraportti, Maahanmuutto, sisäasiainministeriön julkaisuja 14/2007

lupa, jos elinkeinonharjoittaja on annetun selvityksen perusteella tavoitettavissa elinkeinotoiminnan harjoittamiseen liittyvien velvollisuuksien täyttämiseksi. Säännös ei ota kantaa henkilön maahantulon perusteeseen. Mikäli elinkeinotoimintaa harjoitettaisiin väärän maassa oloperusteen turvin, tulisi teko arvioitavaksi ulkomaalaisrikkomuksena (UklL 185 §:n 1 mom 2 kohta).

Kuten yllä on todettu työlainsäädännön osalta, ei myöskään elinkeinotoimintalakiin voida kirjata, että marjojen kerääminen on elinkeinotoimintaa. Käytännössä ei ole ollut tarpeen arvioida, mikä on elinkeinotoimintaa ja mikä jotakin muuta ansaintarkoituksessa tapahtuvaa toimintaa. Useammin on tehty rajanvetoa sen välillä, mikä on työsuhteessa tehtävää työtä ja mikä elinkeinotoimintaa. Verohallinto joutuu toiminnassaan myös arvioimaan mikä on harrastustoimintaa ja mikä taas elinkeinotoimintaa. Metsämarjojen poimiminen ja myynti on verovapaata, jonka takia kysymys ei kuitenkaan juuri marjanpoimijoiden osalta ole aktualisoitunut verohallinnossa.

Verohallinto on kuitenkin tehnyt ohjeen luonnontuotetulojen verotuksesta³². Ohjeen mukaan marjojen keräämisestä saatu tulo on verovapaata, paitsi jos se tapahtuu työsuhteessa tai jos kyse on laajamittaisesta toiminnasta toimeksiantosuhteessa. Verohallinto on myös julkaissut ohjeen ”yritystoiminta, tulonhankkimistoiminta ja harrastustoiminta henkilöverotuksessa”³³. Siinä käydään läpi muun muassa elinkeinotoiminnan, harrastustoiminnan ja työsuhteen rajanvetoa. Mainitussa ohjeessa esitellään myös elinkeinotoiminnan tunnusmerkkejä, joita verolakien soveltamisen näkökulmasta ovat esimerkiksi ansiotarkoitus, voiton tavoittelu, taloudellinen riski, toiminnan itsenäisyys, toiminnan laajuus, toiminnan suunnitelmallisuus ja toiminnan jatkuvuus. Kyseessä on kuitenkin kokonaisarviointi, joten kyse voi olla elinkeinotoiminnasta, vaikka jokin tunnusmerkki ei selvästi täytyisikään.

Verotuksessa elinkeinotoiminnan tunnusmerkkien täyttymistä arvioidaan itsenäisesti ja tältä osin toimivaltainen viranomaisena on Verohallinto. Kuten Verohallinnon ohjeessa todetaan, saattaa laajamittainen luonnontuotteiden kerääminen ja myynti poikkeuksellisesti kuulua elinkeinotoiminnan tulo-lähteeseen. Tämä edellyttää kuitenkin lähtökohtaisesti työ- tai toimeksiantosuhteessa olevaa henkilökuntaa ja muiden elinkeinotoiminnan tunnusmerkkien täyttymistä. Marjanpoimijoiden kohdalla tässä tarkoitetaan sitä, että heillä itsellään tulisi olla palkattua henkilökuntaa eli henkilöitä joille he maksaisivat toiminnasta palkkaa ja myös muiden elinkeinotoiminnan tunnusmerkkien tulisi täytyä nimenomaan marjanpoimijoiden omassa toiminnassa.

Nykymallissa kerääjät eivät itse palkkaa henkilökuntaa poimimaan marjoja tai muutenkaan harjoita elinkeinotoiminnan tunnusmerkit täyttävää toimintaa, vaan he keräävät marjat itse ja myyvät sellaisenaan yrityksille. Käytännössä tilanteet, joissa marjanpoiminnasta saadut tulot katsottaisiin marjanpoimijan veronalaiseksi elinkeinotuloksi, lienevät nykyään hyvin harvinaisia.

4.2.2 Rajanveto työsuhteen ja toimeksiantosuhteen välillä

Kuten yllä on mainittu, on oikeuskirjallisuudessa runsaasti arviointia toimeksiantosuhteen ja työsuhteen välillä. Jo voimassa olevan marjalain mukaan marjalakia sovelletaan vain, jos oikeussuhteessa

³² <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48538/luonnontuotetulojen-verotus2/>

³³ <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/73274/yritystoiminta-tulonhankkimistoiminta-ja-harrastustoiminta-henkil%c3%b6verotuksessa/#2.1-elinkeinotoiminta>

eivät täyty työsuhteen tunnusmerkit. Työsuhteen tunnusmerkistön täyttymistä arvioidaan kerääjän ja luonnontuotekeruualan toimijan välisessä oikeussuhteessa samojen kriteereiden perusteella kuin muissakin oikeussuhteissa ja työsuhteen olemassaolo edellyttää kaikkien työsuhteen tunnusmerkkien täyttymistä samanaikaisesti. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa työsuhteen olemassaolo arvioidaan kokonaisharkinnalla ottamalla huomioon työn tekemisen ehdot, olosuhteet, joissa työtä tehdään, osapuolten tarkoitus oikeussuhteen luonteesta sekä muut osapuolten tosiasialliseen asemaan oikeussuhteessa vaikuttavat seikat. Kokonaisharkinnassa huomioon otettavia seikkoja ei ole määritelty tyhjentävästi.

Kokonaisharkinnassa otetaan ensinnäkin huomioon työn tekemisen ehdot, ja merkitystä annetaan sille, minkälaisin ehdoin työ on sovittu tehtäväksi. Arvioinnissa otetaan huomioon myös työn tekemistä koskevat olosuhteet, jolla tarkoitetaan toiminnan laatua tai työskentelyolosuhteita määrittäviä seikkoja, jotka osoittavat työnsuorittajan epäitsenäistä tai itsenäistä asemaa oikeussuhteessa. Oikeussuhteen luonteen määrittämisen kannalta osapuolten perustelluilla käsityksillä oikeussuhteen luonteesta on suuri merkitys. Olennaista on, mitä osapuolet ovat sopineet, tarkoittaneet tai käsittäneet työnteosta sopiessaan. Arvioinnissa merkitystä annetaan sille, missä asemassa osapuolet ovat olleet sopimusta tehdessään. Sopimuksen nimike, esimerkiksi toimeksiantosopimus, voi osoittaa sopijapuolten tarkoituksen, mutta yksinään sopimuksen nimikkeellä ei ole ratkaisevaa merkitystä oikeussuhteen luonteen määrittäjänä, jos sopimuksen nimike poikkeaa siitä, miten ja minkälaisissa olosuhteissa työtä on sopimussuhteen aikana tehty.³⁴

Lisäksi kokonaisharkinnassa tulee ottaa huomioon muut sopijapuolten tosiasialliseen asemaan vaikuttavat seikat, muun muassa se, miten työnteettäjä on käyttänyt työn johto- ja valvontaoikeutta työnsuorittajaan. Työnantajan direktio-oikeuden käytön voimakkuus näyttäytyy työnsuorittajan alisteisena ja epäitsenäisenä asemana työtä koskevissa järjestelyissä ja päätöksissä, ja viittaa työsuhteen olemassaoloon. Työn johtamisen ja valvonnan asteen tai toteutumistavan vaikutus työnsuorittajan aseman ja oikeussuhteen luonteen määrittäjänä ei ole kuitenkaan aina helposti tehtävissä, sillä työn johtamista ja valvontaa tapahtuu kiistatta myös yrittäjäasemassa tehtävässä työssä.³⁵

Muuna työntekijän tosiasialliseen asemaan vaikuttavana seikkana voidaan ottaa huomioon se, tekeekö työnsuorittaja työtään esimerkiksi yhtiömuodossa tai oman toiminimen kautta saaden toimeksiannosta itselleen taloudellisen hyödyn vai tekeekö hän työn epäitsenäisessä asemassa työn teettäjänä olevan tahon lukuun osana hänen organisaatiotaan. Huomioon voidaan ottaa erilaiset muodolliset tosiseikat, kuten yhtiön tai toiminimen perustaminen, työnsuorittajan ilmoittautuminen ennakkopereintärekisteriin ja yrittäjän eläkevakuutuksen ottaminen. Kokonaisharkinnassa näille seikoille voidaan kuitenkin antaa merkitystä ainoastaan, jos niin sanotut työntekosuhteessa vallitsevat aineelliset tosiseikat osoittavat toiminnan harjoittamista omaan lukuun. Tässä tarkastelussa merkitystä on erityisesti sillä, toteutuuko yrittäjätyöksi luokitellussa työssä yrittäjän taloudellinen riski. Toisaalta toiminnan luonteella on merkitystä taloudellisen riskin toteutumista arvioitaessa. Esimerkiksi työnsuorittajan henkilökohtaiseen ammattiosaamiseen perustuvassa työssä ei välttämättä edellytetä taloudellisia investointeja välineisiin, raaka-aineisiin tai työtiloihin. Tällöin vastuu toiminnan taloudellisen riskin

³⁴ HE 215/2022 vp, s. 28-29.

³⁵ HE 215/2022 vp, s. 29.

kantamisesta perustuu nimenomaan työnsuorittajan henkilökohtaiseen osaamiseen ja panostukseen ja sen näkymiseen liiketoimintaa tai työn tekemistä koskevissa ratkaisuisa (ks. KKO 2009:65).³⁶

Oikeussuhteen luonnetta koskevissa tulkinnanvaraisissa tilanteissa vastakkain ovat työnsuorittajan epäitsenäistä ja alisteista asemaa ja toisaalta itsenäistä asemaa kuvaavat tekijät. Työnsuorittajan epäitsenäisyys työn teettäjään nähden voi ilmetä muun muassa siinä, että työnsuorittaja on sitoutunut tekemään henkilökohtaisesti työsuorituksen ilman oikeutta käyttää sijaista tai alihankkijaa, hänellä ei ole mahdollisuutta kieltäytyä annetusta työtehtävästä tai määrätystä työvuorosta, hänen oikeuttaan ottaa vastaan muita toimeksiantoja on rajoitettu, työn teettäjä ohjeistaa, määrittelee ja määrää työntekemisen tavat, työhön ei liity toimintaan sidottua taloudellista riskiä ja työnsuorittajan asema ei poikkea työn teettäjän palveluksessa olevan työsuhteisen henkilöstön asemasta.³⁷

Jos taas työnsuorittajan asemaa leimaa toiminnan itsenäisyys, julkisuus, yleisyys, taloudellinen sitoutuminen toimintaan sekä vapaus ja oikeus järjestellä työ ja toimintansa puitteet pääosin itsenäisesti, oikeussuhteessa on selkeästi yrittäjyyteen viittaavia piirteitä. Niin ikään työnsuorittajan oikeus tarjota palveluksiaan ja tehdä toimeksiantoja muille tahoille viestittää työnsuorittajan aseman itsenäisyydestä. Työstä maksettavan vastikkeen peruste ja suuruus suhteessa muille työnteettäjän palveluksessa oleville on yleensä osoitus siitä, että tarkoitus on ollut, että työnsuorittaja hoitaa itse vakuuttamisvelvollisuutensa. Työn tekeminen omissa tiloissa tai välineillä voi olla osoitus yrittäjänä tehtävästä työstä. Toisaalta työn tekeminen toimeksiantajan tiloissa tai välineilläkään ei välttämättä poissulje yrittäjyyttä, mikäli työnsuorittaja maksaa tilojen tai välineiden käyttämisestä vuokraa tai korvausta.³⁸ Toisaalta voidaan esittää varauksellisuutta jokaisenoikeudella tapahtuvan toiminnan rinnastamiseksi tavanomaiseen elinkeinotoimintaan, johon liittyy toiminnan harjoittamisen kulu- /tuottoriski. Myös marjayritysten rooli poimijoita värvätessä ja ohjattaessa tietyille alueille tai tuotteiden myynnissä kaventaa elinkeinonharjoittamisen tunnusmerkkeihin kuuluvaa toimintavapautta.

Työntekosopimuksen osapuolet päättävät, minkälaisen sopimuksen he tekevät ja minkälaisin ehdoin. Jos sopimus johtaa siihen, että työn suorittaja toteuttaa työtä henkilökohtaisesti toisen lukuun ja tämän johdon ja valvonnan alla vastiketta vastaan, kysymys on työsuhteesta. Osapuolet eivät voi myöskään keskenään sopia siitä, että laissa säädetty työsuhteen tunnusmerkit tosiasiallisesti täyttävässä oikeussuhteessa ei sovellettaisi työläinsäädäntöä. Vaikka toteuttamistavaksi valittaisiin elinkeinon harjoittamiseen pohjautuva malli, työsuhteen tunnusmerkkien täytyessä sovellettavaksi tulisi edelleen työ-sopimuslaki ja muu työläinsäädäntö, koska kyse olisi työsuhteesta.

Marjalaki sisältää säännökset kerääjän oikeuksista ja luonnontuotekeruualan toimijan velvollisuuksista. Luonnontuotekeruualan toimijalle säädetty velvollisuudet muistuttavat osin työnantajan velvollisuuksista työsuhteessa. Luonnontuotekeruualan toimijalla on esimerkiksi velvollisuus perehdyttää kerääjä laissa erikseen määriteltyihin asioihin. Toisaalta kerääjälle säädetty oikeudet eivät ole tyyppillisiä työntekijän oikeuksille työsuhteessa. Kerääjällä on esimerkiksi oikeus päättää itse keräämisen aikatauluttamisesta, kun taas työsuhteessa työnantaja voi työnjohto-oikeutensa nojalla määrätä työn suorittamisesta ja sen aikataulusta. Vaikka kerääjän oikeuksista ja luonnontuotekeruualan toimijan

³⁶ HE 215/2022 vp, s. 29.

³⁷ HE 215/2022 vp, s. 30.

³⁸ HE 215/2022 vp, s. 30.

velvollisuuksista säädetään marjalaisissa, se ei suoraan tarkoita sitä, että työsuhteen tunnusmerkit täytyisivät tai eivät täytyisi luonnontuotekeruualan toimijan ja kerääjän välisessä oikeussuhteessa. Työsuhteen tunnusmerkistön täyttymistä arvioidaan tapauskohtaisesti yksittäisessä oikeussuhteessa ja marjalakia sovelletaan vain, jos työsuhteen tunnusmerkit eivät täyty. Jos elinkeinon harjoittamiseen pohjautuvassa mallissa marjalakia kehitettäisiin siihen suuntaan, että marjalakiin lisättäisiin työsuhteen tunnusmerkkejä muistuttavia tai muita työsuhteelle ominaisia elementtejä, voisi se tehdä yksittäisen oikeussuhteen luonteen arvioimisen työsuhteen tunnusmerkistön täyttymisen osalta haastavammaksi.

4.2.3 Yhteenveto poimijoista elinkeinonharjoittajina

Kuten yllä on kuvattu, ei käytännössä ole olemassa selkeää tulkintaa siitä, voiko marjojen keräämisessä olla kyse elinkeinotoiminnasta. Marjalain säätämällä ei ollut tarkoitus luoda kolmatta kategoriaa työsuhteen ja yritystoiminnan lisäksi, mutta jossain määrin näin näyttäisi silti käyneen. Elinkeinonharjoittajien ei myöskään perinteisesti ole katsottu tarvitsevan suojelua, vaan heikomman suojelun periaate liittyy nimenomaan työsuhteiseen työhön. Marjalaki on poikkeus tässä suhteessa ja siksi tulisi tarkkaan harkita sen kehittämistä ja sen velvoittavuuden lisäämistä. Laissa ei ole säädetty siitä, että se ei soveltuisi yrittäjänä tehtyyn työhön, vaan siinä säädetään ainoastaan siitä, että se on toissijainen suhteessa työ sopimuslakiin. Näin ollen, jos päädyttäisiin siihen, että kerääjien maahantulo järjestettäisiin elinkeinonharjoittamiseen perustuvan oleskeluluvan kautta (esimerkiksi yrittäjän oleskelulupa), ei marjalaki ilman muutoksia soveltuisi, koska se on rakennettu sen perusteella, että kerääjät tulevat maahan turistiviisumeilla. Työmarkkinoilla on myös paljon muita ryhmiä, joiden asema on epäselvä ja aiheuttaa tulkinnanvaraisuutta, tai joiden on katsottu olevan yrittäjiä. Esimerkkinä voidaan mainita useat alustatyön ammatit, kuten ruokälähetit. Olisi vaikea perustella, että erityislainsäädäntöä ei ulotettaisi myös heihin, vaan ainoastaan marjanpoimijoihin.

Hyväksikäyttöön liittyvät ongelmat eivät myöskään elinkeinonharjoittamiseen liittyvässä mallissa poistuisi. Marjalaki ei ilman soveltamisalan muutosta jäisi suojaamaan kerääjiä ja ilman sen kehittämistä sen suoja olisi yhtä heikko kuin nykytilassa. Sen velvoittavuuden lisääminen ja kehittäminen taas olisi juridisesti hyvin hankalaa, ottaen huomioon sen, että sen velvoittavuutta ei kovinkaan paljon voida lisätä ilman että voi syntyä tulkinta työsuhteessa tehtävästä työstä ja ottaen huomioon myös muiden heikossa neuvotteluasemassa olevien yrittäjien suojelun tarve.

4.2.4 Maahantulo elinkeinonharjoittajana

Mikäli päädytään ratkaisuun, jossa ei siirrytä kausityöhön vaan jatkokehitetään marjalakia, se vaatisi joka tapauksessa uuden ratkaisun kerääjien maahantuloon turistiviisumin sijasta. Uutta elinkeinotoimintalakia vaikuttaisi olevan mahdollista tulkita myös niin, että kerääjät ovat elinkeinonharjoittajia ja silloin he tarvitsisivat myös maahantuloluvan, joka vastaa tätä tarkoitusta.

Yrittäjän oleskelulupa: Yrittäjän oleskeluluvan myöntämisestä säädetään ulkomaalaislain 79 §:ssä ja 79 a §:ssä säädetään elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen osapäätöksestä yrittäjän oleskelulupahakemukseen. Käytännössä yrittäjän oleskeluluvan myöntäminen marjan kerääjille edellyttäisi, että he perustaisivat yrityksen Suomeen. Osapäätösharkinnassa ELY-keskus varmistaa, että:

- 1) yritystoiminta tapahtuu Suomeen rekisteröidyssä yrityksessä;
- 2) yrityksellä arvioidaan olevan kannattavan liiketoiminnan edellytykset;
- 3) yrityksellä on riittävät resurssit liiketoiminnan toteuttamiseen;
- 4) yritystoiminnassa ei ole olennaisesti laiminlyöty lakisääteisiä velvollisuuksia suorittaa veroja tai maksuja.

Vaikka maahan tullaan vain lyhyeksi ajaksi, voi yrittäjän oleskelulupaa hakea myös osavuotiseen yrittäjyyteen. Käytännössä tällöin myönnettäisiin tilapäinen oleskelulupa sesongin keston ajaksi. Tällaisia lupia on muille aloille satunnaisesti haettu ja myönnetty, mutta lupa pitää tuki hakea joka vuosi uudestaan. Luvan myöntäminen vaatisi yrityksen perustamista Suomeen ja y-tunnusta.

Lupakäsittely on sitä nopeampaa, mitä paremmin asiakirjat on valmisteltu. Liiketoimintasuunnitelman laajuutta suhteutetaan yrittäjän tekemään työhön eli marjanpoiminnassa riittäisi hyvin lyhyt kuvaus toiminnasta (laskelmat) ja sopimus toimeksiantajan kanssa. Sopimus ja tieto siitä, miten marjankeruusta ja -myynnistä syntyy tuloa ja yritykselle näin liikevaihtoa olisi oleellinen osa hakemusta. Sopimuksen tulisi täyttää yrittäjyölle asetetut vaatimukset, ettei sitä katsottaisiin peiteltyksi työsuhteeksi, eli käytännössä korvauksen pitää olla riittävä yrittäjyönä tehdyksi ja siinä ei saisi olla sellaisia rajoittavia tekijöitä, joita työsopimuksissa on. Myös hyväksikäyttöriski olisi huomioitava lupakäsittelyssä ja jälkivalvontaa tulisi tehdä heti kauden päätteeksi. Palaavilla hakijoilla voisi käydä lupaharkinnassa läpi myös edellisen vuoden kirjanpidon ja/tai tulorekisterin. Laskutuspalveluyhtiöt tarjoavat kevyempää kirjanpitoa palvelua, eli hoitavat kaiken yrittäjän puolesta. Isommalla ryhmällä voisi olla mahdollisuus keskittää kirjanpitoa palvelut myös tiettyyn tilitoimistoon ja ehkä saada sovittu hyvinkin kilpailukykyinen hinnoittelu palveluista.

Yrittäjän oleskeluluvan lisäksi olisi mahdollista harkita alla olevia kehittämissivaihtoehtoja:

Muu työnteko: Ulkomaalaislain 74 §:ssä säädetään muusta oleskeluluvasta ansiotyötä tai elinkeinon harjoittamista varten (ns. muu työnteko). Tämän luvan myöntämiseen ei liity osapäätösmenttelyä. Tällä oleskeluluvalla on mahdollista myös harjoittaa elinkeinoa Suomessa. Tällä hetkellä luonnontuotteiden keräämistä ei mainita luettelossa työtehtävistä, joihin tämä lupa voidaan myöntää, mutta sen lisääminen pykälään olisi mahdollista.

Uusi oleskelulupatyyppi: Yhtenä vaihtoehtona olisi lisäksi luoda kokonaan uusi oleskelulupa, joka mahdollistaisi luonnontuotteiden keräämistä elinkeinonharjoittajana, mutta poikkeaisi jollain tapaa yrittäjän oleskeluluvasta. Tämä ratkaisu mahdollistaisi marja-alan erityispiirteiden huomioimisen lupaharkinnassa. Tämän vaihtoehdon valitessa tulisi kuitenkin pystyä perustelemaan, miksi säädetäisiin erillisestä ratkaisusta juuri tälle toimialalle, jolla on esiintynyt runsaasti ongelmia ja väärinkäytöksiä.

4.2.5 Marjalain kehittämissivaihtoehtoja luotettavuuden arviointiin liittyen

Marjalain mukaan, jotta yritys voisi kutsua marjanpoimijoita Suomeen, on luonnontuotekeruualan toimijan oltava luotettava. Luotettavuus koskee myös yrityksen johtoa ja omistajia (katso muistion kohta 2). Mikäli maahan ei enää saavutaisi Schengen-viisumilla, vaan jollakin toisella lupatyypillä, lakia tulisi muuttaa sen osalta, kenelle TE-toimisto lausuntoja antaa. Samalla tulisi arvioida millainen

vaikutus muutetulla maahantulolupatyypillä olisi kerääjien statukseen (esim. ovatko he yrittäjiä vai eivät) ja minkälaisia velvoitteita heitä kutsuille yrityksille voidaan asettaa (esim. luotettavuuden arvioinnin osalta).

Mikäli marjalakia päädytään jatkokehittämään, luotettavuuspäätösmenettelyä tulisi kehittää alla listatuilla tavoilla.

Luotettavuuden arviointi ei nykyisellään mahdollista kerääjien kohtelun huomioimista päätöstä tehdessä. Arvioinnissa ei ole tällä hetkellä mahdollista ottaa huomioon ilmi tulleita ihmiskauppaepäilyitä, muita rikosepäilyitä tai -tuomioita eikä myöskään kerääjiltä saatua tietoa muusta mahdollisesta epäasiallisesta kohtelusta tai toiminnasta. Tämä johtuu siitä, että lain mukaan arvioinnissa otetaan huomioon lähinnä yritysten taloudellinen tilanne ja taloudellisten velvoitteiden hoito. Arvioinnissa otetaan huomioon myös, jos toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana elinkeinotoiminnassaan toistuvasti osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta tämän lain säännöksistä. Kynnys luotettavuuden menettämiseksi tämän kriteerin perusteella on kuitenkin liian korkea (toistuvat laiminlyönnit ja pitkä seuranta-aika) ja lisäksi kriteeri koskee vain marjalain perusteella toimijalle syntyviä velvollisuuksia.

Lain 5 § 1 momentin 1 kohta ”*toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana elinkeinotoiminnassaan toistuvasti osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta tämän lain säännöksistä*” on vaikeasti tulkittava ja epämääräinen määritelmä lain noudattamatta jättämisestä. Työsuojelun tarkastuskertomuksissa havaitut puutteet voivat olla varsin pieniä puutteita marjalain noudattamisessa ja niistä annetut velvoitteet voivat vaihdella vuosittain ja tarkastuksen tehneen tarkastajan mukaan. Nämä yhdessä lakiin kirjattun ”*toimija on kolmen edeltäneen vuoden aikana elinkeinotoiminnassaan toistuvasti osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta tämän lain säännöksistä*” ovat haastava yhdistelmä tulkita, onko toimija toiminnassaan tosiasiallisesti osoittanut ilmeisestä piittaamattomuutta lain säännöksistä. Kynnys todeta toistuva ilmeinen piittaamattomuus voi olla suuri, kun työ- ja elinkeinotoimiston toteama epäluottamus yritykselle on käytännössä vuoden liiketoimintakielto alalla. Myös toistuvuuden tulkinta on haastava ja epäselvä, kun laissa puhutaan kolmen vuoden tarkastelujaksosta, mutta toistuvuus voidaan toisaalta taas tulkita peräkkäisinä vuosina tapahtuvaksi. Lainkohtaa tulisi selkeyttää ja laille laatia selkeä soveltamisohje.

Työ- ja elinkeinotoimiston tiedonsaantioikeus on myös liian suppea: sillä ei ole oikeutta saada tietoja koskien mahdollisia rikosilmoituksia marjalain rikkomisesta ja näin ollen niitä ei voida huomioida luotettavuuden arvioinnissa. Tällaiset tiedot olisivat ensiarvoisen tärkeitä luotettavuuspäätöksiä tehdessä. Lisäksi prosessia työsuojeluviranomaisen ja työ- ja elinkeinotoimiston välillä tulisi selkeyttää. Tulisi mahdollistaa, että työ- ja elinkeinotoimisto voisi antaa lausunnon työsuojeluviranomaiselle tai edustustolle näiden sitä pyytämättä, mikäli se havaitsee puutteita lain noudattamisessa. Voimassaolevan lain mukaan työsuojeluviranomaisen pitäisi osata pyytää näitä tietoja oma-aloitteisesti.

4.2.6 Marjalain kehittämisehdotuksia valvontaan liittyen

Soveltamisala

Toimijalla tarkoitetaan laissa sitä, joka viisumia haettaessa kutsuu kerääjän maahan sekä sitä, joka ei ole kutsunut kerääjää maahan, mutta joka itse tai jonka lukuun muu taho järjestää kerääjälle majoituksen, keruuvälineet ja -varusteet tai ajoneuvot pääasiallisena tarkoituksenaan saada ostetuksi kerääjältä tämän keräämiä luonnontuotteita.

Toimijan määritelmä voi olla epäselvä tilanteissa, joissa yritys on ulkoistanut keräyksen käytännön järjestämisen ja kierrättää maksun marjoista erilaisilla järjestelyillä. Valvonnassa on esimerkiksi tullut esiin tilanne, jossa yritys, joka on kutsunut kerääjät maahan ja järjestänyt heidän luonnontuotteiden keruun (välineet, majoituksen, ruokahuollon, perehdytyksen yms.), ei ole tosiasiallisesti ostanut näiden kerääjien keräämiä luonnontuotetta, vaan kaikki luonnontuotteet on ostanut toinen yritys, joka on maksanut provisiota tälle keruun järjestäneelle yritykselle.

Ilmoitusvelvollisuus

Pykälän sanamuodon mukaan toimijan on ilmoitettava ennalta kerääjien tukikohtien sijainti työsuojeluviranomaisen julkisesti ilmoittamaan osoitteeseen. Toimijan ilmoitusvelvollisuutta tulisi tarkentaa siten, että ilmoitukseen tulisi sisällyttää myös tukikohdan käytön aloitus- ja lopetusaika ennen toiminnan aloittamista sekä keruukauden aikana tapahtuvat muutokset tukikohtien sijainnissa tai käyttöajassa.

Viranomaisten yhteystiedot

Lain vaatimus on pitää kerääjien nähtävillä toimivaltaisten viranomaisten yhteystiedot. Laissa ei ole määritelty, mitä tietoja yhteystiedoilla tarkoitetaan. Vaikka yhteystiedot olisivat nähtävillä, käytännössä kerääjät eivät usein heikon kielitaitonsa takia voi ottaa puhelimitse yhteyttä viranomaisiin. Mahdollisuus viestin lähettämiseen olisi olennaista.

Lain esitöiden mukaan toimivaltaisilla viranomaisilla tarkoitetaan työsuojeluviranomaista, työ- ja elinkeinotoimistoa sekä muita viranomaisia, joiden lakisääteiseen valvontatehtävään liittyviä seikkoja lakiin sisältyy. Käytännössä tämä tarkoittaa useiden eri viranomaisten yhteystietojen esillä pitämistä. Pitkä lista eri viranomaisista kerääjien nähtävillä ei ole tarkoituksenmukaista ja voi edelleen kasvattaa kerääjän kynnystä ottaa yhteyttä viranomaiseen.

Satotilanteen seuranta ja myötävaikutusvelvollisuus keruuanosioon

Asian valvonta työsuojeluviranomaiselle on lähes mahdotonta, koska työsuojeluviranomaisella ei ole tietoa satotilanteesta, eikä osaamista arvioida toimijan myötävaikuttamisen laatua. Käytännössä tarkastuksilla voidaan vain tiedustella toimijan ja poimijoiden kokemusta asiasta.

Keruvälineet

Laki ei määrittele, mitä tarkalleen tarkoitetaan keruvälineillä ja varusteilla. Marjalain mukaisessa luonnontuotteiden keruussa voisi olla kohtuullista, ettei keruvälineistä ja varusteista perittäisi mitään kuluja.

Ansioiden maksaminen ja kulujen veloittamisen kieltö

Kerääjien itsenäistä asemaa saattaisi helpottaa, jos ansiot maksettaisiin kuukausittain. Toisaalta haasteita aiheuttaa se, miten ansiot kerääjille käytännössä maksettaisiin. Tarkastuskäynneiltä saadun haastattelutiedon mukaan poimijat pitävät haasteellisena sitä, missä he säilyttäisivät rahojaan, jos ansioita maksettaisi pitkin keruukautta. Lisäksi useilla kerääjillä on Suomeen tullessa velkaa marjayritykselle ja näin ollen nettoansiota heille kertyy usein vasta kauden loppupuolella.

Kerääjien ymmärrystä heiltä perittävistä kuluista parantaisi se, että kulut täytyisi kirjallisesti ja eritelysti ilmoittaa kerääjälle. Työsuojeluviranomaista on mietityttänyt perittyjen kulujen kohtuullisuus. Lain esitöissä todetaan, että kerääjiltä perittyjen kulujen tulisi vastata korkeintaan todellisia toimijalle syntyneitä kuluja.

Rangaistussäännös

Pykälässä käytetään termiä kehoitus, joka on osaltaan harhaanjohtava. Ko. lain säännösten rikkomisesta tai laiminlyönnistä ei voi antaa työsuojelun valvontalain mukaista kehoitusta vaan ainoastaan toimintaohjeen. Asiassa tulisi harkita sitä, pitäisikö säätää rangaistavaksi se, ettei toimija luovuta lain valvonnan kannalta tarvittavia tietoja viranomaiselle eli työsuojeluviranomaiselle tai työ- ja elinkeinotoimistolle. Rangaistussäännöksessä ei ole nykyisin sanktioitu kerääjän oikeuksien rikkomista.

5 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Ruotsi on käytännössä Suomen ainoa verrokkimaa metsämarjojen poimimiseen liittyen. Ruotsissa kausityödirektiivi on pantu täytäntöön lisäämällä ulkomaalaislakiin (utlänningslag 2005:716) kausityötä koskeva 6 c luku. Ulkomaalaisasetuksen (utlänningsförordning 2006:97) 5 c luvussa annetaan käsittelystä yksityiskohtaisempia säännöksiä ja luvun 8 §:n nojalla Migrationsverket on antanut päätöksen MIGRFS 2018:7, joka sisältää luettelon aloista, joille kausityöluupa voidaan myöntää. Kuten Suomessakin, luettelo on tehty viittaamalla toimialaluokitukseen (Suomessa TOL 2008 ja Ruotsissa SNI 2007). Luettelossa mainitaan toimiala A 01 Maatalous, pois lukien A 01.7 metsästys ja siihen liittyvät palvelut³⁹ ja A 02 Metsätalous, joka sisältää alaluokan A 02.3 luonnontuotteiden keruu, pois lukien puu.⁴⁰ Näin ollen luonnonmarjojen kerääminen sisältyy kausityödirektiivin soveltamisalaan Ruotsissa.

³⁹ A 01 Jordbruk och jakt samt service i anslutning härtill, dock inte A 01.7 Jakt och service i anslutning härtill

⁴⁰ A 02 Skogsbruk, A 02.3 Insamling av annat vilt växande skogsmaterial än trä

Käytännössä useimmat thaimaalaiset luonnonmarjan kerääjät kuitenkin tulevat Ruotsiin kansallisella oleskeluluvalla (arbetstillstånd). Tämä johtuu siitä, että thaimaalaiset yritykset lähettävät työntekijöitään Ruotsiin marjanpoimintaan ja kausityödirektiivi ei salli työntekijöiden lähettämistä. Vuonna 2022 myönnettiin 6 594 oleskelulupaa marjanpoimijoille ja vuonna 2023 määrä oli 5 372. Ruotsiin saapuu siis vielä huomattavasti enemmän poimijoita kuin Suomeen. Lupia hakevat käytännössä vain Thaimaan kansalaiset.⁴¹

Ruotsi on kuitenkin 1.11.2023 muuttanut ulkomaalaislakinsa toimeentuloedellytystä koskevaa pykälää niin, että sen sijaan että vaatimus olisi ”tulee toimeen” (man ska kunna försörja sig) se on jatkossa ”hyvä toimeentulo” (god försörjning), jonka taso asetetaan asetuksella, eikä enää Migrationsverketin tulkinnalla. Toimeentulovaatimus on asetettu 80 prosenttiin mediaanipalkasta, (vuonna 2023 26 560 kruunua). Vaatimus koskee kansallista työlupaa, joita Ruotsissa on vain yksi, mutta ei EU-lupia- eli esim. kausityölupia eikä Euroopan Unionin sinisiä kortteja. Ruotsissa on identifioitu muutamia aloja, joiden palkat kategorisesti jäävät alle tuon uuden vaatimuksen, joista marjanpoiminta on yksi. Näin ollen tämä uusi toimeentulovaatimus siis vaikuttaisi aiheuttavan sen, että marjanpoimijat jatkossa ovat pakotettuja hakemaan kausityölupia, jolloin Thaimaasta lähettäminenkään ei enää ole mahdollista. Toimeentulovaatimuksesta voidaan tehdä alakohtaisia poikkeuksia työvoimapula-alojen osalta. Käynnissä on toimeentulovaatimuksen korottamista vielä tästäkin tasosta koskeva selvitys, joka valmistui 15.2.2024.⁴²

Mietinnössä ehdotetaan, että toimeentulovaatimuksesta luovuttaisiin ja korvattaisiin se palkkavaatimuksella, joka vastaisi mediaanipalkkaa Ruotsissa (34 200 kruunua vuonna 2023 eli n. 3050 e). Palkkavaatimuksesta olisi mahdollista poiketa työvoimapula-aloilla (kansallisesti ja alueellisesti). Alat määrittelee maahanmuuttoviranomainen (Migrationsverket) työvoimaviranomaisen kanssa (Arbetsförmedlingen) vuosittain, kuullen työmarkkinajärjestöjä. Mietinnössä ei vielä suositella aloja, joilla tulisi poiketa palkkavaatimuksesta. Työvoimapula-aloilla vaadittaisiin, että palkka on työehtosopimuksen tai alan käytännön mukainen. Vaihtoehtoinen ehdotus on, että palkan tulisi olla puolet mediaanipalkasta.

Marjanpoiminnan osalta on kiinnostavaa, että mietinnössä esitetään, että säädettäisiin erikseen myös siitä, että tietyille aloille ei ollenkaan tulisi myöntää kansallisia työlupia hyväksikäyttöriskin tai muun väärinkäyttöriskin takia. Mietinnössä mainitaan erikseen esimerkkeinä henkilökohtaiset avustajat ja marjanpoimijat. Marjanpoimijat voisivat kuitenkin hakea jatkossa kausityölupaa, jonka toimeentuloedellytystä ollaan myös nostamassa niin, että se olisi vähintään työehtosopimuksen mukainen palkka. Tämä estäisi myös käytännössä työntekijöiden lähettämisen Thaimaasta.

⁴¹ [Bärplockare - Migrationsverket](#)

⁴² [Nya regler för arbetskraftsinvandring m.m.](#) Betänkande av Utredningen om en behovsprövad arbetskraftsinvandring, SOU 2024:15

6 Johtopäätökset

Muistiossa on käyty läpi, mitä vaikutuksia kausityölupaan siirtymisellä ja toisaalta elinkeinonharjoittamiseen perustuvalla mallilla olisi, ja kartoitettu erilaisia näkökohtia, joita vaihtoehdoista säädetessä olisi huomioitava. Selvää on, ettei kummallakaan ratkaisulla sellaisenaan saataisi hyväksikäyttöä loppumaan, vaan tarvitaan sekä alan omaa vastuullisuustyötä että viranomaisten ennako- ja jälkivalvontaa.

Kausityölain mukaisiin kausityöhön oikeuttaviin lupiin siirtymisen etuna olisi, että ratkaisu olisi samanlainen kuin muillakin aloilla, joilla työvoiman tarve kausiluontoisesti kasvaa. Työsuhteessa tapahtuvalle työlle olisi olemassa normaalit, selkeät työoikeudelliset säännöt ja työsuojeluvallonnalla voitaisiin puuttua epäkohtiin. Alan erityispiirteitä olisi mahdollista huomioida työehtosopimusta päivitettäessä. Yritysten kustannukset kuitenkin nousisivat jonkin verran, ja osa toimijoista saattaisi joutua lopettamaan toimintansa. Samalla joidenkin eniten tienaaavien kerääjien ansiotaso saattaisi laskea hieman. Liiketoiminnan riski kuitenkin siirtyisi marjayrityksille ja tietty ansiotaso olisi kerääjille taattu myös silloin kun marjavuosi on heikompi.

Elinkeinoon harjoittamiseen perustuva malli olisi marjayritysten näkökulmasta riskittömämpi, kun liiketoiminnan riski säilyisi kerääjillä. Tyypillisten ulkomaisten kerääjien osaamistaso ei kuitenkaan ole sellainen, että he vaivatta suoriutuisivat yrittäjänä toimimisen velvoitteista. Onkin epävarmaa, missä määrin kerääjät todella kykenevät toimimaan itsenäisinä työnsuorittajina. Marjalain soveltamisalaa tulisi muuttaa ja sen sisältöä tarkentaa, jotta se tarjoaisi kerääjille parempaa suojaa. Lain velvoittavuutta ja marja-alan yritysten tehtäviä ei kuitenkaan voida kasvattaa loputtomasti ilman että kysymyksessä ei enää ole kahden itsenäisen toimijan välinen oikeussuhde. Yrittäjän oleskelulupa ei nyky muodossaan ole erityisen hyvin poimijoille sopiva oleskelulupa. Jos poimijoille luotaisiin räätälöity lupatyyppejä, ylläpidettäisiin erillistä ratkaisua alalle, jolla on esiintynyt hyväksikäyttöepäilyjä ja myös todettua hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa jo vuosien ajan.

Kolmantena vaihtoehtona olisi mahdollista sekä lisätä luonnontuotteiden kerääminen kausityöasetukseen että sallia maahantuloväylä yrittäjä-poimijoille marjalakia kehittäen. Tämän ratkaisun etuna olisi, että jätettäisiin marja-alan yritysten ja kerääjien harkintaan, miten he haluavat järjestää keskinäiset sopimussuhteensa. Mikäli kuitenkin halutaan lakimuutosten astuvan voimaan jo keruukaudeksi 2025, aikaa ei ole kovin vaativalle valmistelulle. Näin ollen olisi harkittava vaiheittaista valmistelua, jossa kausityölain muuttamiseen perustuva ratkaisu otettaisiin käyttöön ensin.